Poul Korse

Hollandske spor i nutidens Helsingør

Forord

Helsingør har gennem århundreder været præget af så markant en nederlandsk påvirkning, at byen en overgang havde tilnavnet »Lille Amsterdam«. I dette katalog fortæller vi historier og udpeger steder og navne, der stadig kan give et indtryk af denne påvirkning.
I slutningen af 1500-årene løsriver de nordligste nederlandske områder sig og danner en ny uafhængig stat. Det er der ikke taget hensyn til her, hvorfor betegnelserne Nederlandene og Holland bruges i flæng.
Det er vort håb, at kataloget kan anvendes som et praktisk hjælpemiddel på vandringen rundt i vore dages »hollandske Helsingør«. Derfor er der gjort udpræget brug af krydshenvisninger: Tal i parantes henviser til samme nummer i afsnittet »Byvandring«. Er et personnavn forsynet med * henvises til personafsnittet »Nederlændere i Helsingør«, der er indrettet alfabetisk. Ellers henviser * til beskrivelse andetsteds i kataloget.
En varm tak skal rettes til Helsingør Museumsforening for økonomisk støtte til kataloget.

Poul Korse
Helsingør Kommunes Museer
Juni 1994

Hollandske spor i nutidens Helsingør
af Poul Korse

Udgivet af Helsingør Kommunes Museer

©Helsingør Kommunes Museer 1994

Redaktion og tilrettelæggelse: Poul Korse og Lars Bjørn Madsen

Tryk: A-Print, Espergærde

Indholdsfortegnelse

Hollandske spor i nutidens Helsingør, indledning.....3

Historisk baggrund.....4

Byvandring.....7

Da hollænderne blandede sig i danmarkshistorien.....27

Nederlændere i Helsingør.....30

Anvendt litteratur.....47

Oversigtskort.....48

Hollandske spor i nutidens Helsingør

"Helsingør er en åben, svinsk, tæt befolket handelsplads, men der er rigeligt med alt til livets ophold". Sådan skrev den hollandske købmand Abraham van der Meersch, da han i 1674 passerede Helsingør. Han skriver videre: "Under overfarten over det berømte farvand Sundet, så jeg det høje, trodsige slot Kronborg, der er langt anseligere end Tower i London. Sundet er den fornemste kanal i hele verden på grund af de mangfoldige fartøjer, der bestandig sejler derigennem, og som forskaffer kongen af Danmark et fedt køkken, mest vel af Amsterdamske penge, som her bliver betalt i told af talrige skibe, der med svære fragter i store flåder bestandig vender hjem ude fra Østersøen. Sundet siger jeg: den eneste, snævre passage til Østersøen, hvor årlig hundrede, ja mer end tusinde tunge skibe, mest hjemmehørende i Amsterdam, lastede så de er synkefærdige, passerer ind og ud og

vender hjem igen fra alle havnene ved Østersøen."Van der Meersch påpeger med rette, at de hollandske skibe er i flertal og at Holland således er den største bidragyder til Danmarks vigtige indtægtskilde: Øresundstolden.Baggrunden for alt dette skal vi dog finde et par hundrede år længere tilbage i historien:

En Rosenobel af guld var datidens internationale betalingsmiddel, som svarede til een okse. Det var en engelsk guldmønt på ca. 7,7 g, i hvis præg indgik en stiliseret rose; deraf navnet.

Historisk baggrund

I 1429 indførte kong Erik af Pommern (20) Øresundstolden. Her blev bestemt, at alle skibe, der passerede gennem Øresund, skulle ankre op på rheden ud for Helsingør så skipper kunne gå i land og betale én rosenobel guld for at få lov til at passere.

Det blev indledningen til de begivenhedsrige århundreder, Helsingørs byhistoriker, Laurits Pedersen så grundigt har behandlet i sit store værk: Helsingør i Sundtoldstiden.Sundtolden fik lov at eksistere helt frem til 1857, hvor stormagterne endelig nægtede at betale told for at deres skibe kunne passere gennem frit, internationalt farvand.

I de mere end 400 år Sundtolden blev opkrævet, blev Helsingør præget af de mange udenlandske søfolk, der besøgte byen, mens deres fartøjer afventede den omstændelige tolddeklarering og den rette vind til den videre fart.

Byen blev ligeledes præget af den omfattende handel, der fulgte i kølvandet på Øresundstolden. Når skibene alligevel skulle stoppe op ved Helsingør, benyttede man lejligheden til at indkøbe proviant og andre forsyninger, der var behov for ombord under den fortsatte sejlads. Og her var der tale om virkelig store mængder af varer, for antallet af skibe var som oftest stort, og når skibene havde forladt Helsingør kunne det her i sejlskibenes tid ofte vare uger, ja, måneder inden skibets besætning igen så land.

Helsingør udviklede sig efterhånden til en kosmopolitisk og internationalt kendt by; også fordi et stigende antal udlændinge tog mere eller mindre permanent ophold i byen. På grund af sundhandelen var der ofte gode penge at tjene i byen, hvadenten man var håndværker, handelsmand eller ernærede sig på anden vis.

I 1500-årene blev det i stigende grad nederlændere, der prægede det udenlandske islæt i byen og især i 1600-årene var nederlænderne så domierende et element i byens liv, at byen ligefrem fik tilnavnet "Lille Amsterdam" (9).

Trods undertrykkelse og oprør udviklede Nederlandene sig netop på den tid til Nordeuropas absolutte økonomiske og kulturelle kraftcenter. Det medførte igen, at langt størstedelen af de skibe, der i 15-og 1600-årene passerede Øresund og betalte sundtold, var fra Nederlandene -oftest over 50 ja, helt op til 70 procent. Hjemme

igen har søfolkene berettet om den store og livlige by ved Øresund og rygtet bredte sig, at deroppe var der penge at tjene. Det trak nederlændere til som en magnet også fordi mange af dem ønskede sig bort som følge af spaniernes hensynsløse undertrykkelse af nederlænderne og deres religion. I 1572 rejste de syv nordlige, calvinistiske (reformerte) nederlandske provinser sig til oprør mod spanierne under Willem af Oraniens ledelse. Ved unionen i Utrecht i 1579 sluttede disse provinser sig sammen til de såkaldte Generalstater, som vi i almindelig tale omtaler som Holland. I 1581 opsagde Generalstaterne den spanske konge, Filip II, huldskab og troskab, men de måtte kæmpe for deres frihed helt frem til den Westfalske Fred i 1648.

I 1604 nævnes både Willum Adriansen og senere Bertel Olfertsen som "de hollandske staters commissarius her udi Sundet". Det viser, at den nye stat hurtigt tillagde Helsingør stor betydning i forbindelse med handelen med landene omkring Østersøen. Holland var det første land, der officielt benyttede herboende landsmænd til at hjælpe hollændere med klarering af Sundtolden. Flere andre lande fulgte efter og af disse kommissariater og agenturer opstod efterhånden den for Helsingør så karakteristiske sundklareringsvirksomhed.

På dette ældste stik af Helsingør, ser vi tydeligt trængslen af skibe på rheden, som enten skal eller har betalt den påkrævede øresundstold. Braunius: Theatrum Urbium, ca. 1582.

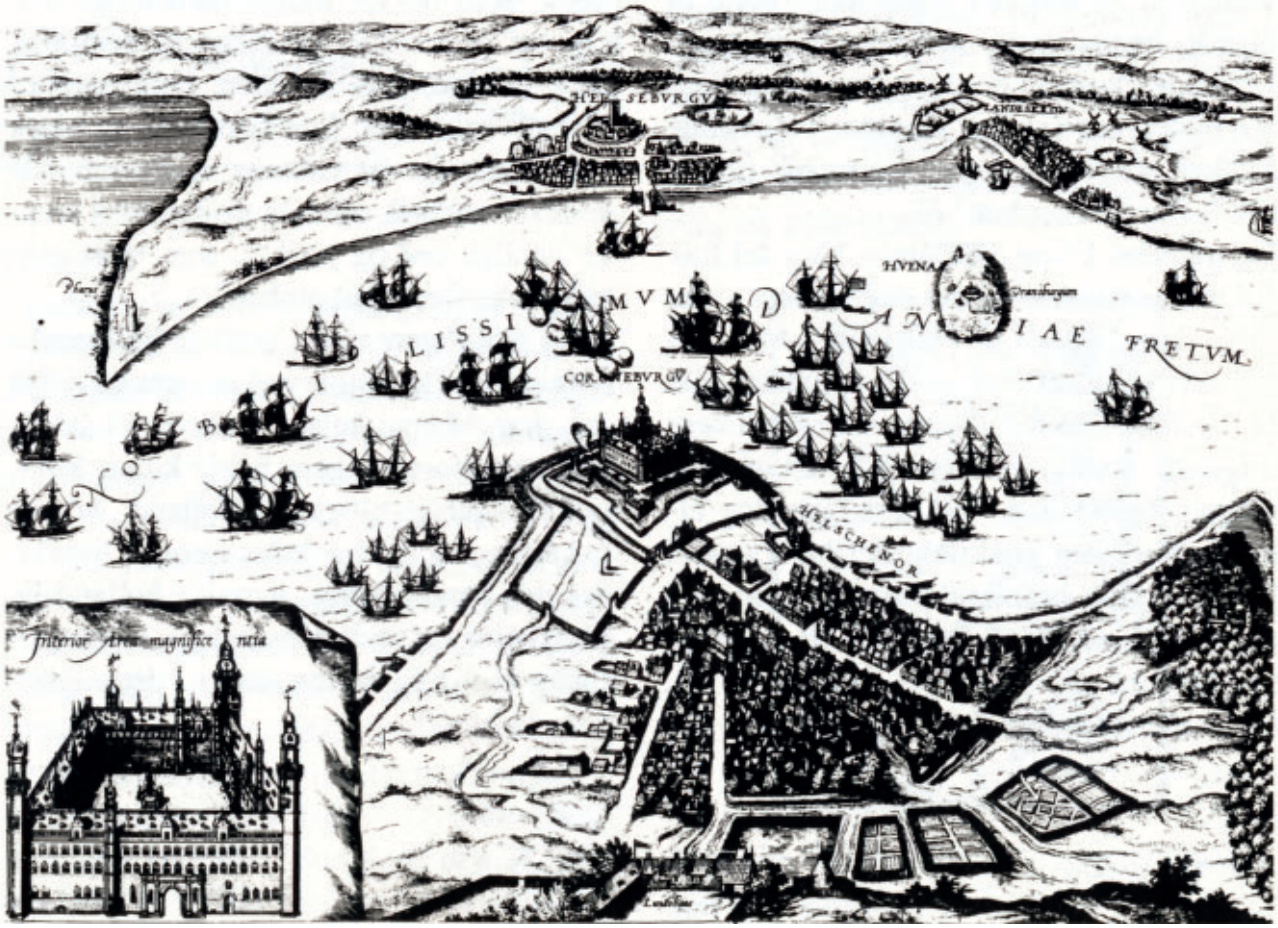

Et nyt stort og betydende nederlandsk befolkningselement slår sig ned i Helsingør i 1570erne. Frederik II har besluttet sig for at ombygge Erik af Pommerns middelalderborg, Krogen, til et nyt, pragtfuldt renæssanceslot, Kronborg (22). For at sikre sig det ypperste, sender han sine agenter til Nederlandene for der at engagere de dygtigste arkitekter, håndværkere og kunstnere til at bygge og udsmykke slottet i tidens herskende stilart: Den nederlandske renæssancestil.

En af de skabende og banebrydende kunstnere på dette område var den nederlandske arkitekt og billedhugger Cornelis Floris* i Antwerpen. Ved gaver til Sct. Olai kirke (4) har den berømte danske adelsmand, Herluf Trolle* sørget for, at værker af Cornelis Floris også kan ses i Helsingør.

Af datidens skattelister fremgår det, at mange af Helsingørs hollændere hørte til blandt byens mest velhavende borgere. Ligeledes bosatte de sig gerne i den samme bydel, nemlig den såkaldte 1. fjerding, hvilket efterhånden gav Helsingør tilnavnet "Lille Amsterdam" (9).

Op gennem 17-og 1800årene blev det folk fra andre nationer -især englændere - der satte deres præg på Helsingør. Men det hollandske islæt var stadig markant. De hollandske indvandreres efterkommere udgjorde stadig en betydende del af Helsingørs befolkning. De fleste var dog efterhånden i den grad indgiftet og optaget i byens øvrige befolkningsgrupper, at kun navn og erindring vidnede om de hollandske rødder.

Også mange hollandske søfolk anløb stadig Helsingør. Således skriver MG, hvorledes handelshusene tog sig af de hollandske skippere: "...de hade tit kone og børn med i deres bredbovede kuffer med de rummelige kahytter, og det var ikke sådan at få familien anbragt, mens skibet var under reparation. De lejedes da ind et eller andet sted, hvor de ingen ting havde at tage sig til og let følte sig hjemløse og forladte. Så gjorde man en god gerning, når man tog sig lidt af dem. Jeg mindes fra mit barndomshjem sådanne hollandske skipperkoner i deres ejendommelige dragter med det mærkelige hovedsæt af guldblikplader og tyllrosetter, venlig smilende med kaffekoppen i hånden, men stumme, for de kunne kun hollandsk og ikke en kat forstod dem, når de prøvede på at sige noget. Men så gik det med gebærder og fingersprog og venlige smil og klap, og der kom alligevel en slags underholdning ud deraf, som de var meget taknemlige for. Og når deres skib var klart til afsejling, blev vi altid, hele familien, budt ombord til kaffekalas med fine beskøjter og harsk smør samt for de voksnes vedkommende genever ovenpå, og man skiltes med mange venlige ord og ønsker, som man gensidig ikke forstod et muk af".

I dag er tidligere tiders kraftige hollandske dominans i Helsingør ved at være udvisket -og dog. Mange helsingoranere vil stadig ved slægtsforskningens hjælp kunne knytte forbindelsen tilbage til Holland. Af dette katalog vil det ligeledes fremgå, hvorledes den hundredårige, massive hollandske påvirkning af tidligere tiders Helsingør stadig er synlig talrige steder i det moderne bysamfund.

Byvandring

-på jagt efter Hollandske spor i Helsingør

1 Karmeliterklosteret

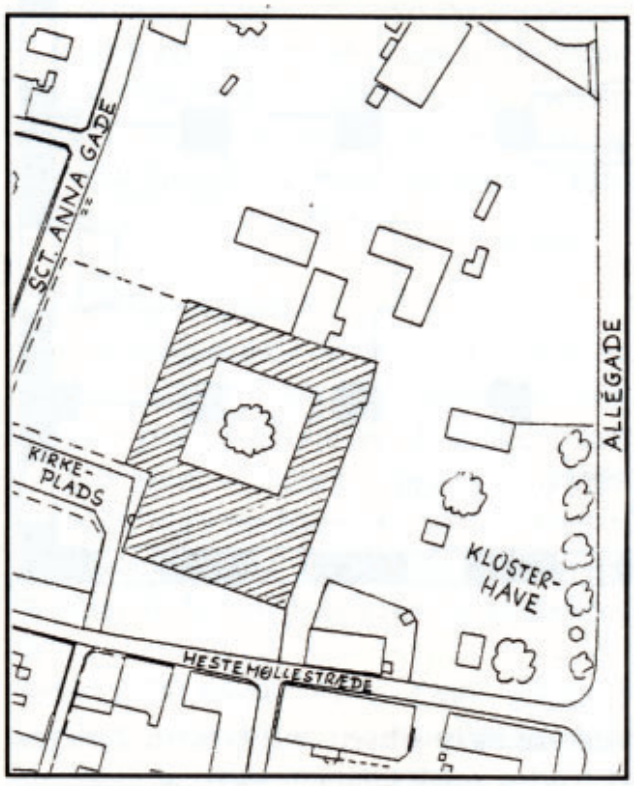

Dyveke*

I klosteret er en af Danmarks mest berømte hollændere stedt til hvile - Christian IIs elskerinde Dyveke. Traditionen har udpeget rummet med taletrakten i klosterets nordvestlige hjørne som Dyvekes gravsted, men dets faktiske placering er i dag ukendt. Inskriptionen på hendes gravsten, der senere er forsvundet, er dog kendt: "Hie lict begraffen Duef Ottiches Dochter - Die starf Ao. MDXVII den XXI Dag Septembr - seine Seele Gott segne". Duef er en forkortelse af Duefken (Dyveke). I oversættelse: "Her ligger Dyveke Otticshesdatter begravet. Hun døde den 21. september 1517. Gud velsigne hendes sjæl".

Hans von Andorf*

Hans von Andorf og hans hustru døde umiddelbart efter hinanden henholdsvis den 19. og den 11. marts 1600. Hustruen blev begravet i klosterets fraterhave, d.v.s. området mellem klosteret og Sct.Anna gade, den 13. marts og den 21. marts blev ægtemanden begravet ved hendes side. Over graven blev lagt en lille kalksten med flg. inskription: "Hir ligen begraven Hans von Antverpen vnde sine leve Hvs Frove Marine Peters von Alckmoor de in den Herren seliglick gestorven sint den 11. vnde 19. Martii Anno 1600". Den rigt udsmykkede og velbevarede gravsten blev fundet i klostergården ved restaureringen i begyndelsen af dette århundrede. Her er den nu atter anbragt. Stenen er signeret HVA og er således udført af Hans von Andorf selv - ihvertfald hvad angår tilhugning og udsmykning.

Gravsten over Hans von Andorf. Stenen kan ses i klosterets fratergård.

2 Sct.Mariæ kirke

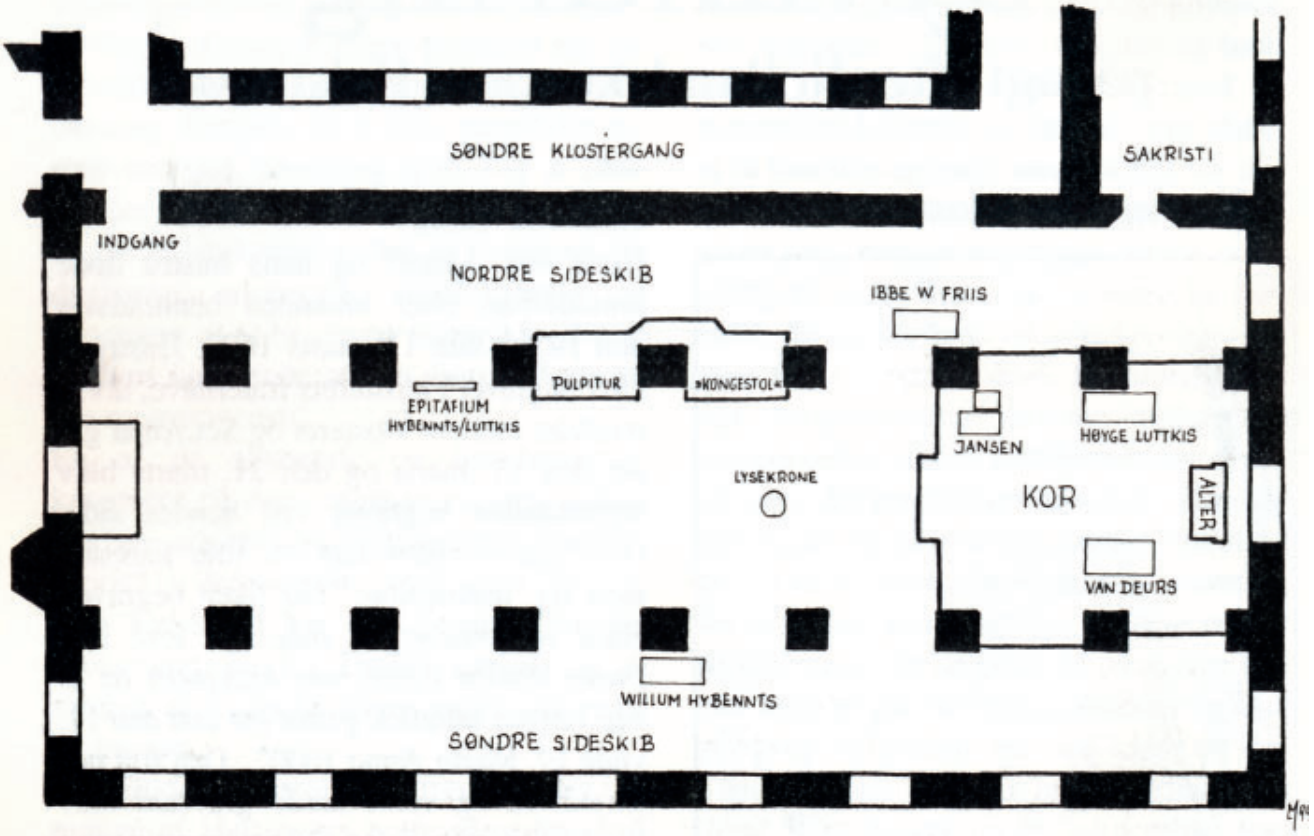

Kirken blev opført i årene 1430-c.1500 som klosterkirke for karmelitermunkene. At kirken eksisterer i dag, skyldes bl.a. hollænderne i Helsingør. Da munkene i årene efter reformationen i 1536 forlod klosteret, stod kirken tom. I nogle årtier blev den anvendt som byens rejsestald, inden den i 1573 blev dømt til nedrivning. Heldigvis går man ikke straks i gang med nedrivningen og da antallet af tyskere og nederlændere i byen samtidig er blevet meget stort, bestemmer Frederik II i 1576, at kirken alligevel ikke skal nedrives, men repareres og bruges til gudstjeneste på tysk. Der blev bl.a. kørt 371 vognlæs hestemøg ud af kirken, hvorefter den blev indviet som byens tyske kirke.

Når den omtales som den tyske kirke, selv om der på den tid var væsentligt flere nederlændere i byen end tyskere, hænger det uden tvivl sammen med, at tysk var det almindeligste fremmedsprog, der også blev forstået af hollænderne.

Kirken blev det naturlige hjemsted for byens talrige hollandske menighed, hvilket den bærer stærkt præg af den dag i dag. Væsentlige dele af inventaret samt adskillige bevarede gravsten fortæller os om et levende og aktivt nederlandsk islæt i Helsingør.

Her skal blot trækkes nogle enkelte, markante navne frem:

Deurs, Arent van*

I koret ses slægten van Deurs' gravsted. Den rødlige kalksten har inskriptionen "Arent Simonsen von Dvrs van Haarlem en de Erven. Ao. 1669". (10, 11).

Friis, Ibbe Vadtssen*
Øverst i ndr. sideskib ligger Ibbe V.Friis' gravsten. Han døde den 18. februar 1628, 65 år gammel. Den brunligrøde kalksten bærer navnet "Ipo Watsis Fries" og den hollandske indskrift "Een goet oprecht gemoet ghedienstich voor de vromen der armen trovwe vrient heeft syn rvs becomen" ("et godt oprigtigt sind passer til de fromme, de fattiges trofaste ven har her fået sin hvile"). Stenen er senere blevet flyttet og har fået tilføjet en tysk, sekundær "genbrugstekst".

Hybenntz, Willum*
Den store gravsten er af grå kalksten og stærkt nedslidt. Dog ses endnu det hollandske præg i slutningen af inskriptionen "---Got geve --- frolicke vperstandinge anno 1634" og i randskriften "Of ick slaep of ick waeck---" etc. Efter inskriptionen ses Willum Hybenntz bomærke og initialerne WH.
Teksten "C.Meyer Anno 1740" stammer fra en senere begravelse. Graven var placeret længere nede i kirkens kor - ved epitafiet* - hvor stenen også oprindelig lå.

Jansen, Folckert*
Den grå kalksten bærer inskriptionen "Dvsse sten kvmpt Folcker Ianzen vnd siner leven frovwe Margrete erfflich vnd eihgen". Den er fra 1591, hvor hustruen blev begravet uden for kirken. Stenen er senere flyttet til sin nuværende plads.

Jansen, Johan hattemager*
Den østligste lysekrone i midtskibet er givet kirken i 1634 til minde om Johan Jansen og hustru. På hængekuglen ses Jansens bomærke og indskriften "Dise Kron hefft gegeuen Ian Iansen Hottmacher mit sin leue hussfruw Lisebet Wintracken tot en gedechtniss in Der Dutschen Kerck Ao 1634".
I koret ses familiens gravsten, en mørk, brunligrød kalksten med bomærke og inskription (delvis) "Diese sten komt Ian Iansen Hoedtmacker wnd seinen erben tho".

Luttkis, Høyge*
Den lysegrå kalksten i koret bærer bl.a. inskriptionen "Hvge Lvtiens geboren in de Kvnder", d. 7.sept. 1589, 54 år gammel. "...mit sine leve dogtsame hvsfrow Trine Iacops dochter" født i Ackerslot, d. 5.nov. 1597, 59 år gammel, samt deres tre døtre "frovken, (Dyfken) vnd afken hvges dochters mit noch ere twelf dochters kinder sint in got entslappen anno 1592. Got geve" etc. Høyge Luttkis' bomærke er omgivet af initialerne HL. Desuden ses svigersønnen Willum Hybenntz' bomærke og initialerne WH - han bekostede stenen.
Familiegravstedet var placeret under epitafiet* - hvor stenen også oprindelig lå.

Epitafium
Det store, fine stenhuggerarbejde af sandsten og marmor lader Dyvken Hygensdatter opsætte på denne plads i 1634. Nedenunder befandt sig de to gravsteder hvor henholdsvis hendes forældre - Willum Hybenntz* og hustru - og hendes mand Høyge Luttkiss* - lå begravet. Gravstenene* fra disse to grave er senere flyttet til andre steder i kirken.
Epitafiet er sandsynligvis udført af en af byens mange nederlandske stenhuggere med Dyvkens svigersøn, Hans van Steenwinckel*, som mellemmand.
Epitafiets størrelse og kunstneriske udformning fortæller om familiens velstand, ligeledes, at billedfelterne er malet på kobber.

Epitafium fra 1634 over Høyge Luttkis og Willum Hybenntz i Sct. Mariæ Kirke.

I øverste tekstfelt står: "Hier ligt begrawen der erbar vnd vorneme man Hvge Lvtiens geboren in de Kvnder", d. 7.sept.1589 i sin alders 54. år, og hustru Trine Jakopsdatter, f. "in Ackerslot", d. 5.nov.1597 i hendes alders 59. år, samt tre af deres døtre Frovken, Dvyfken og Afken "Hvges dochters mit noch ere twelf dochters kinder", som er hensovet i Gud år 1592. Nedenunder: "Soli deo Gloria" = Gud alene æren.

I nederste tekstfelt står: "Hier lige begraven etc. Willem Hvibens", f. i Maastricht, d. 10.juli 1628, 94 år, og hustru "Dvyfken Hygensdochter" f. i Amsterdam (tilf. senere: d. 21.jan.1641), levet i ægtestand 43 år, tilsammen havde de 13 børn. Overlevende mand og barn har hun ladet dette her udføre 1634; "Dvyke Hygens Dochter".

I det øverste billedfelt ses "Begrædelsen", hvor Jesu døde legeme støttes af den sørgende moder, jomfru Maria, der trøstes af en knælende kvinde; t.v. apostelen Johannes. Derunder ses portrætter af Høyge Luttkiss med to sønner og hustruen med tre døtre. Dyvken genkendes let (t.h.for moderen), da der er stor lighed med portrættet af hende i det nederste billedfelt, der afbilder familien Hybens: Mand og kone med tre sønner og tre døtre; desuden et mindre billede af seks småbørn og et barn i svøb - d.v.s. 6 børn, der er døde som små og et dødfødt barn.

På epitafiets bagside mod nordre sideskib ses tre tekstfelter. I det øverste står et citat fra salme 50. I de to andre felter resumerer giveren af epitafiet, hvad dette skal minde om. Feltet t.v.: "Habe Ich Dyffchen Hyges Dochter disz vnd Das Epitaphivm dasz Auff der Ander Seite Segehet, Lassen Machen Vnd Vnter die 2 Steine, Vor den Epitaphivm, auff der Ander Seite, Ligt Begraben Mein Liber Salliger Mann, Willem Hybens Mit Sein Vndt Meinen Lieben 13 Kindern. Willen (bomærke) Hybens". Feltet t.h.: "Vnd Auch Mein Lieber S.Vatter, Hyge Litches, Mit Meiner Lieben S.Mutter Thrine Iacobs Dochter Mit Ihren 5 Kindern. Gott gebe etc. - Dyffchen Hy-

gens Dochter".
Flere af kirkens gravsten har tidligere været placeret andre steder i kirken eller i eller udenfor klosteret.

3 Karmeliterhuset

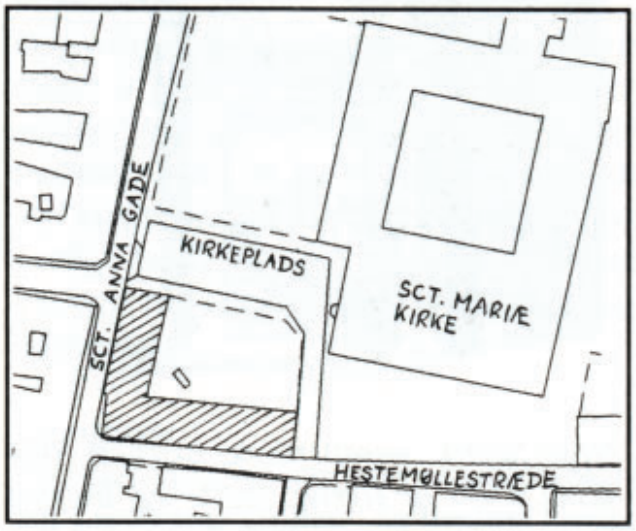

"Det er lige som om man ikke kan holde sin opmærksomhed fangen ved småstrædernes huse, når man kommer frem til Karmeliterhuset i Hestemøllestræde. Her føler man virkelig vingesuset fra forgangne tider." (RE).
Dette vingesus har sin rod i den nederlandske renæssance. Karmelitermunkene lod den østlige del af fløjen mod Hestemøllestræde opføre i 1516 som sygehus for fremmede søfolk. Nogle år efter reformationen køber Herluf Trolle* bygningen og lader o. 1550 resten af denne fløj opføre. 1565 donerer han bygningen til Helsingør Latinskole (jvfr. legattavlen* i 4). Bygmester var sandsynligvis nederlænderen Matheus Rubensaat, hvis fornemme arbejde man især kan beundre dels i den ejendommelige, trappeformede gavl mod Sct.Anna Gade med gotisk kølbueblænding og vandrette renæssance-profilbånd dels i den smukke Trolle-sal i fløjens øverste etage. Fløjen mod Sct.Anna Gade

Herluf Trolles tilbygning til Karmeliterhuset. Et arbejde af Matheus Rubensaat?

blev opført i renæssancestil af adelsmanden Peder Brahe o. 1590.

Helsingør Bymuseum
På Helsingør Bymuseum i Karmeliterhuset er udstillet en stor model af Helsingør i 1801, hvor mange af de i denne brochure nævnte bygninger kan opleves, som de så ud for 200 år siden. Her er også udstillet et gammelt hollandsk skibsornament (15).

4 Sct.Olai kirke

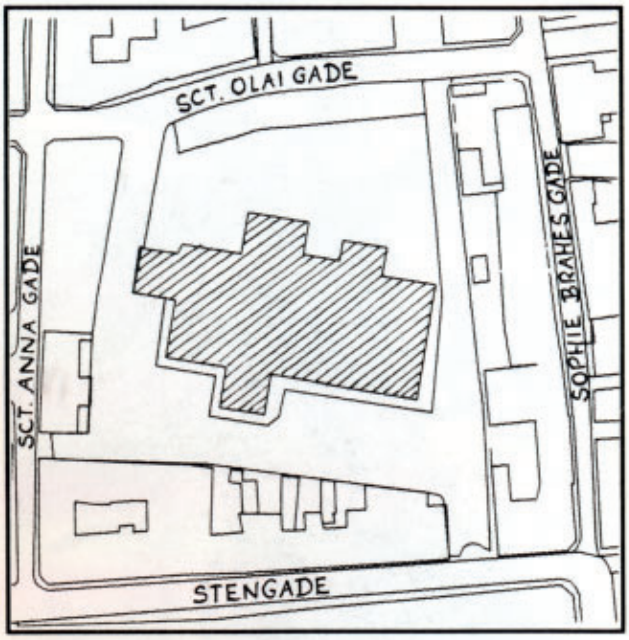

Kirken er blevet bygget i flere perioder fra den første lille romanske kirke o. år 1200 til kirkerummet i store træk fik sit nuværende udseende ved en omfattende om-og udbygning, der var færdig 1559 - altså før den store invasion af nederlandske kunstnere og håndværkere, der i 1570erne kom for at medvirke ved opførelsen af Kronborg. Af de bevarede kirkeregnskaber fremgår det imidlertid, at mange fremmede skippere - uden tvivl også nederlandske - bidrog med penge til den endelige indretning af kirken. Samme regnskab fortæller desuden, at i 1557 sælger Madtz Allder fisk til arbejderne ved kirkebyggeriet. Allder var et typisk groningensk-frisisk navn. Omend den nederlandske indflydelse på selve kirkebygningen er af mere perifer art - de fleste hollændere var af sproglige årsager naturligt knyttet til den tyske kirke (2) - rummer Sct.Olai kirke kunstværker, der her i Helsingør hører til de fornemste eksempler på den såkaldt nederlandske renæssancestil. Det er i den forbindelse især Herluf Trolle* og hans hustru, Birgitte Gøye, der har sat deres præg på kirken.

Husaltre

Nederlandsk husaltertavle skænket omkring 1560 af Herluf Trolle og Birgitte Gøye.

På hver sin side af højalteret ses to fornemme hustaltertavler med alabastrelieffer. I hele deres udformning er altrene karakteristiske udtryk for den højrenæssancestil, der på den tid skabtes i Nederlandene, specielt i Antwerpen. Altrene er fra o. 1560 og blev samme år skænket kirken af Herluf Trolle og Birgitte Gøye.
Tavlerne har været en meget kostbar gave efter allersidste mode. Om det er et bestilt stykke arbejde, eller om de er købt hos en af de mange nederlandske, handlende skippere i sundtoldsbyen, ved vi ikke; men de er ihvertfald udtryk for den meget nære og hurtige kontakt, der eksisterede mellem Helsingør og datidens økonomiske og kulturelle kraftcenter i Nederlandene.
1664 fik Emanuel snedker 6 daler for at lave de to træindfatninger til altrene.

Messingbalustre

Flere af navnene på de 76 balustre i kor-

gitteret og de 20 i fontelukkelsen er af nederlandsk oprindelse. Det tyder på, at i midten af 1600årene er flere oprindeligt nederlandske familier blevet assimilerede i byens befolkning og nu knyttet til sognekirken.

Stolestader

De nuværende stolestader i midtskibet er udført i 1938 af Volmar Drosted. I de øverste stadegavle er indfældet udskårne trærelieffer fra de stole, der blev opstillet ved kirkens sidste udvidelse o. 1560. I den sydlige række ses bl.a. tavler med Herluf Trolles* og Birgitte Gøyes våbenskjold og navnetræk.

Legattavle

På pillen umiddelbart overfor prædikestolen ses Herluf Trolles* og Birgitte Gøyes fornemme mindetavle i højrenæssance fra 1568 udført i Cornelis Floris'* værksted i Antwerpen. Tavlen er sat til minde om et legat, ægtefællerne oprettede. Den latinske indskrift lyder i oversættelse:

Ægtefællerne hr. Herluf Trolle, gylden ridder, søn af hr. Jacob Trolle, gylden ridder, af Lillø, og fru Birgitte Gøye, datter af den berømmelige helt, hr. Mogens Gøye af Krenkerup, har i overensstemmelse med lov og ret med guddommelig tilskyndelse tillagt denne bys skole årlige rentepenge til evig tid, og for at ungdommen lettere kan oplæres i sand fromhed og gode sæder, har de begge af deres arvegodser stiftet et legat, for at eleverne hver dag morgen og aften skal mødes i dette tempel, synge fromme salmer, recitere hellige lektier og bede for kirkens og rigets velfærd, ved gavebrev, overgivet den velvise helsingørske øvrighed i herrens år 1555. Hr.Herluf Trolle døde i København 25 juni år 1565, og hans legeme er gravlagt i

Herluf Trolles og Birgitte Gøyes legattavle i Sct. Olai Kirke.

kirken til Herlufsholms skole, som han selv og hans fromme hustru fru Birgitte Gøye har stiftet." Den nævnte skole blev som følge af legatet flyttet til Karmeliterhuset (3), men måtte p.g.a. pengemangel få årtier senere flytte tilbage til Karmeliterklosteret (1).

Marmorets og alabastens fint sammenstillede og afstemte farver i sort, hvidt, gråt, rødt og gult suppleres af en enkelt staffering, forgyldning på profiler og i bogsta-

verne, samt de heraldiske farver på de fire våbner. Forgyldningen er ikke oprindelig, men stammer fra 1740 da "den latinske skole" lod tavlen forgylde.
Det var Hans von Andorf*, der stod for ophængning af legattavlen.

5 Stengade 66

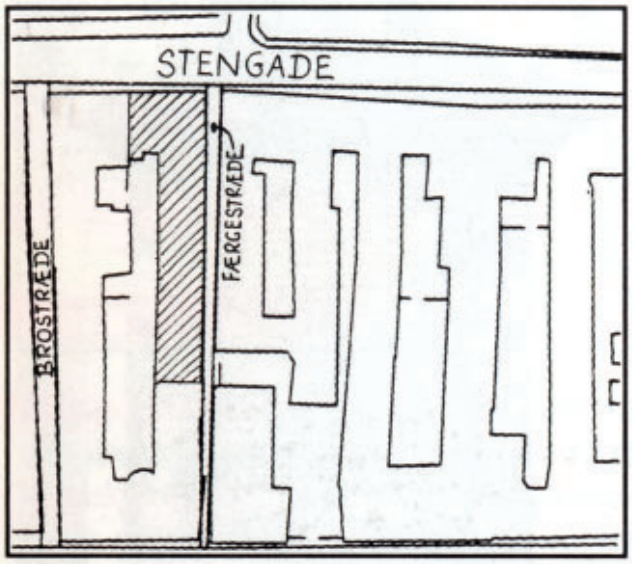

Den fremtrædende adelsmand Johan Oxe får i 1459 denne grund tilskødet af Christian I. Det var formodentlig Oxe, der lod den smukke gotiske bygning på hjørnet af Stengade og Færgestræde opføre, ligesom han byggede Trefoldighedskapellet (Oxes kapel) på S.Olai kirkes nordside.
I Stengade 66 blev Christiern Pedersen født o.1480. Han foretog den første oversættelse af bibelen til dansk og er blevet omtalt som "det danske skriftsprogs fader". Kronborgs første bygmester, Hans van Paeschen* ejede huset i nogle år i begyndelsen af 1570erne og lejede det i en tid ud til Cornelius Hollænder. 1578-1619 var Øresundstoldens administration henlagt til denne bygning. Facaden mod Stengade fik sit nuværende udseende o. 1750, men ud mod Færgestræde ses stadig den senmiddelalderlige gavl med kamtakker og spidsbuede blændinger.

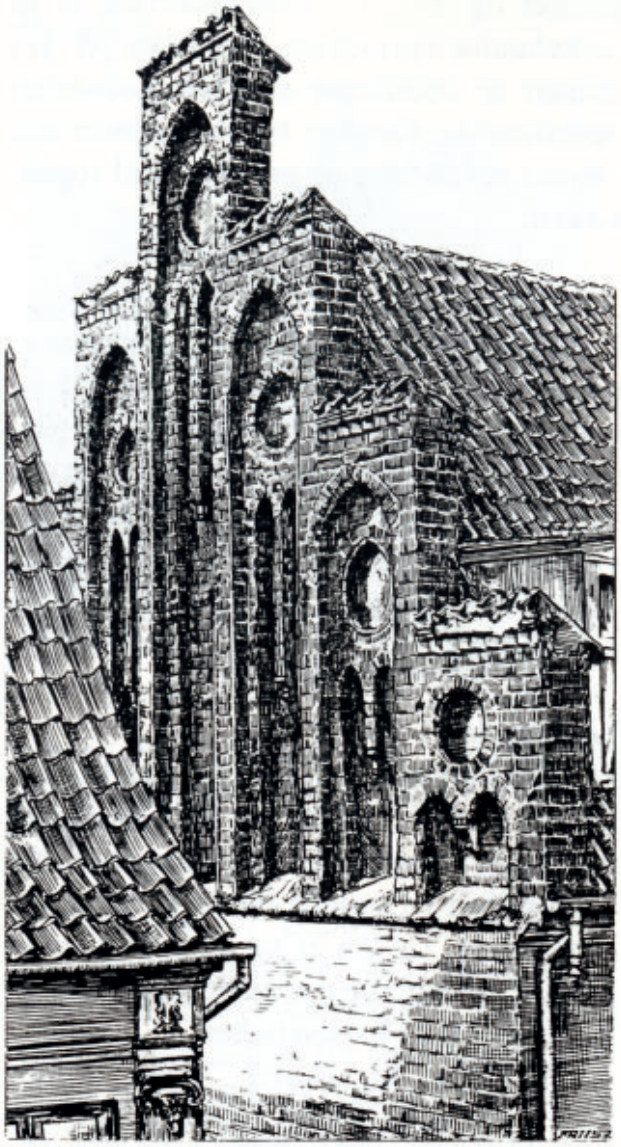

Den senmiddelalderlige gavl på Oxes gård ud mod Færgestræde.

6 Helsingør Rådhus

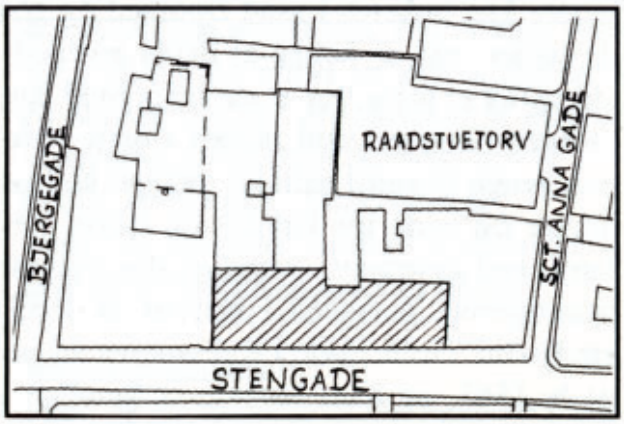

Det gamle rådhus opført i 1560´erne er her vist på et stik fra 1830, hvor man også ser de to medailloner, som er gengivet her på højre spalte.

Rådhuset blev opført 1853-55 i nygotisk stil. Byggematerialet var dog for en stor del murstenene fra byens gamle rådhus, der lå samme sted, opført i 1560erne. Fra det gamle rådhus stammer ligeledes de to runde sandstensmedaljoner over Rådhusets hovedindgang i Stengade. De blev udført af den nederlandske - i Helsingør boende - billedhugger Gert van Groningen*. Medaljonernes indskrift: FS = Fredericus Secundus. Friderich der ander dorch Gottes Gnade zu Denemarck und Norwegen, Koennick Anno 1574 (t.v.). Medaljonen t.h. har samme inskription, dog står der her Sophia og Koeninginne ligesom FS har dobbeltbetydningen: Fredericus Secundus samt Frederik og Sophie.

7 Stengade 76

Tolder David Hansens gård

Murankrene viser, at denne bygning blev opført i 1579, men kælderen kan føres helt tilbage til o. 1500. Den store lighed med det Kronborg, de nederlandske bygmestre van Paeschen* og van Obbergen* afleverede til Frederik II i 1580erne, fortæller, at nederlandske håndværkere har bygget hu-

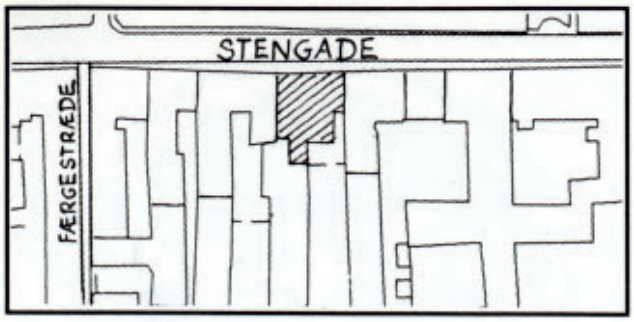

set, der i dag står som den fornemste repræsentant for den nederlandske renæssances stenhuse i Helsingør. Bygningen, der ses på billedet herunder, er et såkaldt gavlhus, et typisk nederlandsk træk. Husets smalle side - gavlen - vender ud mod gaden, da hver strimmel jord, der vendte ud mod byens vigtigste trafik-og handelsstrøg, var meget kostbar.

Bygningen rummer alt det, der er karakterstisk for den nederlandske renæssancestil: Sandstensbånd omkring de sandstensindfattede vinduespartier og de trekantede, trappeformede gavle med figurer - bygningselementer, der også ses i tidens slots- og herregårdsbyggeri.

Man kan kun beklage, at dette smukke og tidstypiske bygningsværk i dag får lov at henligge ubenyttet, uden det øjensynlig er muligt at gribe ind.

8 Stengade 79

Von d.Ostens Gård

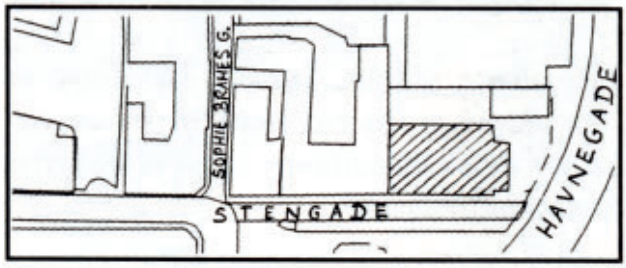

Bygningen blev opført 1769-70 af toldkommissær von der Osten. I årene 1801-57 ejedes bygningen af den hollandske generalkonsul Joost Jacob van Aller, der kom fra Rotterdam, og hans efterslægt. MG skriver: "Der var ført stort hus i generalkommissærens tid - det var i forretningslivets gyldne år, og der gik frasagn om husets fornemhed; blandt andet hed det sig, at fru v.Aller i sit hovmod aldrig satte sin fod på Helsingørs gader, men altid kørte i ekvipage med liberikusk og sort tjener på bukken."

I årene 1867-78 var det københavnske handelshus P. de Conninck* ejer af bygningen. Navnet de Conninck er iøvrigt også indirekte knyttet til Strandgade 93 (3).

9 »Lille Amsterdam«

Når Helsingør i sin tid blev omtalt som "Lille Amsterdam", var det nok især bydelen nærmest Kronborg, der blev tænkt på, den såkaldte 1. fjerding, området øst for Sct.Anna Gade. Her lå - ihvertfald fra midten af 1570'erne - Helsingørs nederlandske kvarter. I datidens skattelister finder vi her det ene nederlandske navn efter det andet. Her boede en tid Kronborgs bygmester Antonius van Opbergen* og her finder vi bl.a. også Isak kurvemager = Isaac Pietersz*.

At det var byens velhaverkvarter fremgår desuden af en opgørelse fra 1600-årene, der viser, at kvarterets 60 gårde og huse var vurderet til ca. 32.000 daler. Det var det samme som hele 3. fjerding, der bestod af ca. 100 bygninger. Ligeledes viser skattetaksationen, at i 1584 udgjorde nederlænderne 11,8% af byens indbyggertal, men de betalte 25,71% af byens samlede skat. I 1585 var de tilsvarende procentsatser 11,19 og 28,18. 1589: 12,84 og 32,24. 1592: 13,00 og 32,94. 1597: 11,23 og 22,65. 1599: 12,82 og 22,59. (ATI).

I 1658 blev Kronborg belejret i henved tre uger af svenskerne. Under de voldsomme bombardementer gik det hårdt ud over Helsingør. Værst gik det ud over byens østlige og nordlige kvarterer, Lille Amsterdam, med de mange nederlandske familier og deres fornemme renæssancegårde. Kvarteret blev lagt helt i ruiner, ikke mindst fordi de danske tropper på Kronborg, inden svenskernes ankomst, foretog omfattende nedrivninger i bydelen, så svenskerne ikke kunne finde ly foran Kronborgs volde.

Dermed var det slut med Lille Amsterdam i Helsingør, men der var naturligvis stadig mange nederlændere i byen.

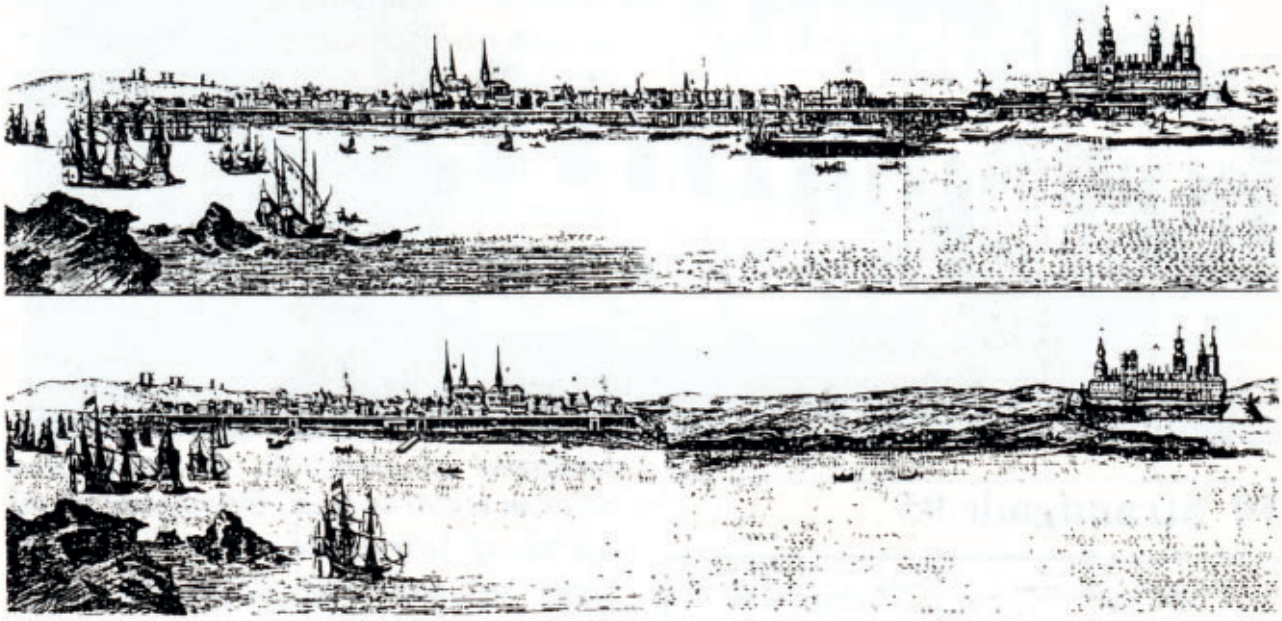

Disse to kobberstik fra tiden kort efter svenskernes belejring viser byen før og efter, og giver -trods en ikke alt for stor nøjagtighed- et godt indtryk af, hvormeget der forsvandt af byens østlige del.

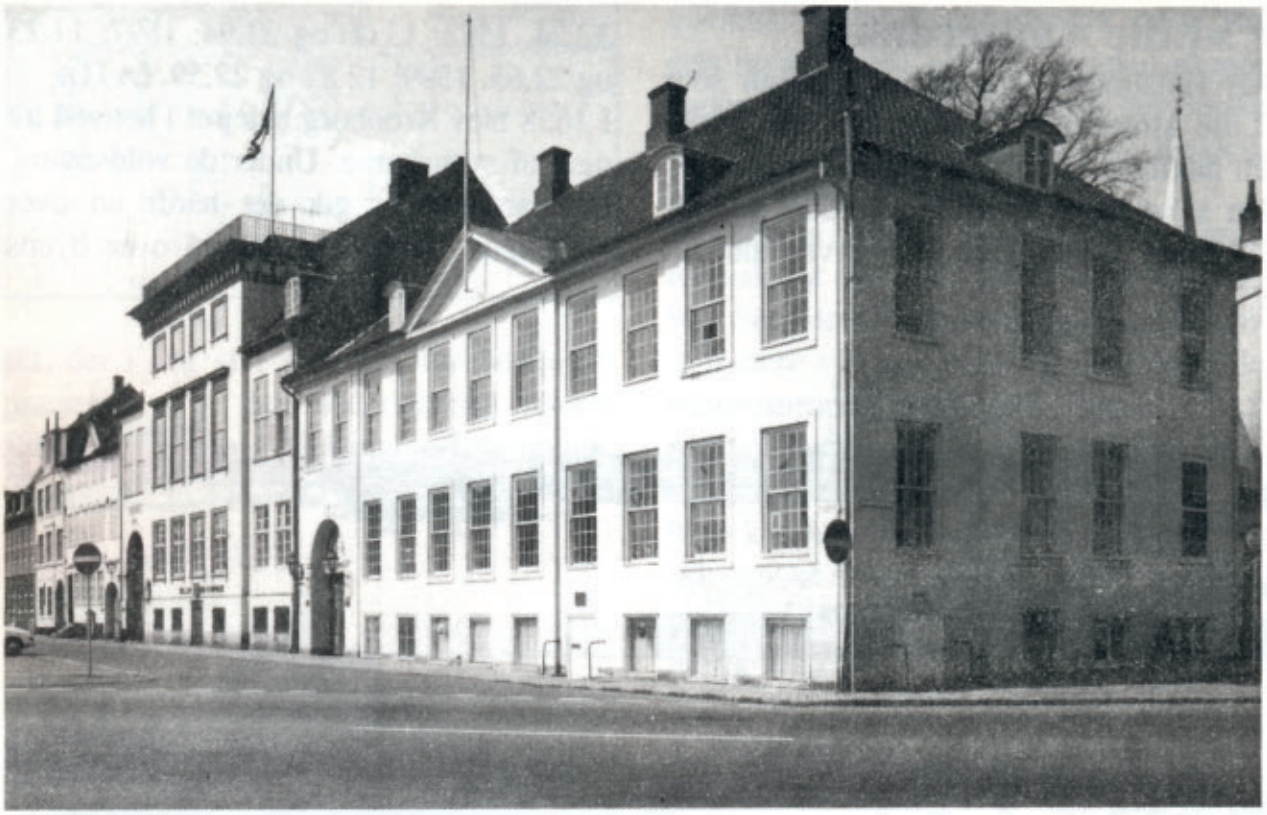

Stephan Hansens palæ, Strandgade 95 på hjørnet af Strandgade og Sophie Brahes Gade og nabohuset, Claessens Palæ, Strandgade 93.

10 Strandgade 95

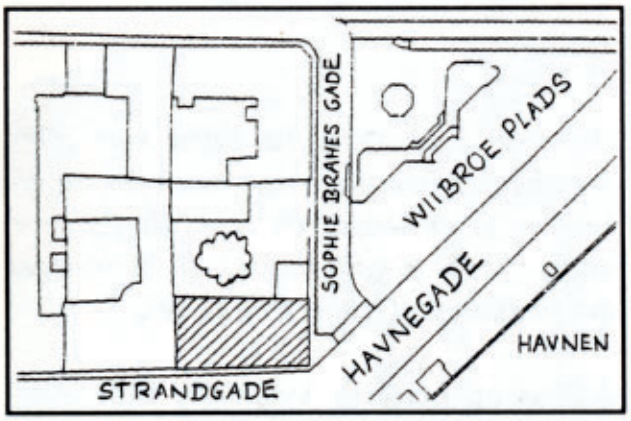

Den fornemme rokokobygning blev bygget 1759-61 for generalkrigskommissær Stephan Hansen af arkitekten Philip de Lange. Stephan Hansen var aktiv og initiativrig. Han byggede Hellebækgård og ejede Hellebæk geværfabrik. Ved giftermål kom bygningen på den hollandske familie van Deurs* hænder.

for sundklarerer, købmand Jean Jacob Claessen af murermester A.C.Wilcken og hofbygmester C.F.Harsdorff. Før den tid lå her en bygning, hvor Allert Joosten i 1704 drev herberge og solgte te og kaffe. Over bygningens midterparti ses en terrasse, en "Kikkenborg", hvorfra købmanden, som det var almindeligt i Helsingør i

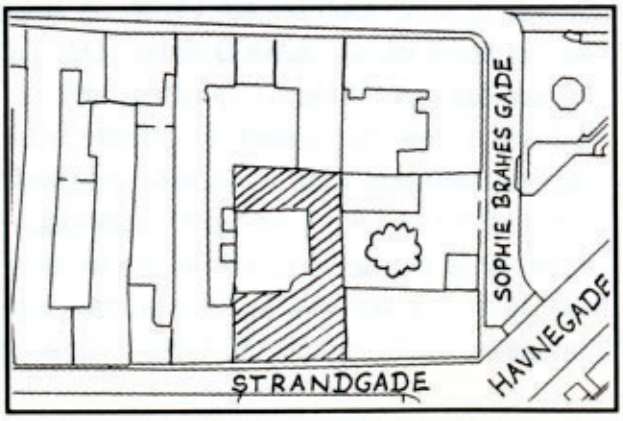

11 Strandgade 93

Et smukt klassicistisk palæ opført 1791-93

sundhandelens dage, kunne skue ud over havet/Sundet og se, når et skib og dermed en evt. kunde dukkede op i horisonten.
Også denne bygning kom på van Deurs*-slægtens hænder.
Karen Blixen har - med digterisk frihed - henlagt handlingen i novellen "Et familieselskab i Helsingør" (Syv fantastiske fortællinger) til denne bygning. Familien bærer iøvrigt det gode nederlandske navn de Coninck*. Sådan begynder novellen: "På et gadehjørne i Helsingør, nær ved havnen, står et værdigt, gammelt, gråt hus, som er bygget i begyndelsen af det attende århundrede, og som nu med forbehold ser på de nye tider, som er vokset op omkring det. I årenes løb er det blevet arbejdet sammen til en enhed; når forstuedøren bliver lukket op på en dag med nord-nordvest, åbner en af dørene til korridoren ovenpå sig af sig selv, i sympati, og når man træder på et af trinene af den brede trappe, som fører op til første sal, er der et gulvbræt i dagligstuen, der svarer, som et fjernt ekko, som en sang.
Familien de Coninck ejede Huset, og havde boet der i mange år,---".

12 Helsingør station

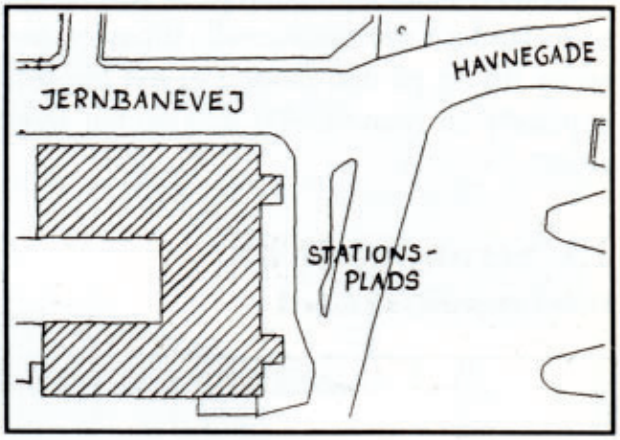

Stationsbygningen fotograferet kort efter opførelsen. Kun pladsen foran er ændret i dag.

Opført i 1891 med H. Wenck og P. Holsøe som arkitekter. Bygningen skal nævnes i denne sammenhæng fordi den er et smukt og fornemt eksempel på den historisistiske stil, der ofte kom til at præge offentlige monumentalbygninger i tiden omkring århundredskiftet, hvor man gerne anvendte en moderniseret udgave af en tidligere tids byggestil. I dette tilfælde har arkitekterne uden tvivl ladet sig inspirere af Kronborgs nederlandske renæssancestil, tilpasset den en ny tid og på den måde i et nyt byggeri genskabt en henved 300 år gammel byggestil.

13 Strandgade 85

Den Fenwickske Gård

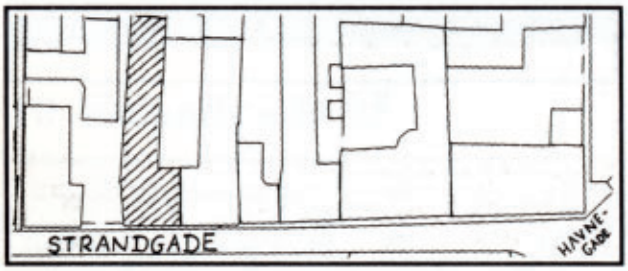

Navnet kommer af, at bygningen i årene omkring 1800 ejedes af den engelske generalkonsul Nicolas Fenwick. Nogle af bygningerne i komplekset er nyopført i midten af 1700årene, mens de øvrige er meget ældre. Næringstaksationen af 1704 fortæller, at Peter Jansen Juffer da drev herberge i huset. Han "logerer skippere, tapper øl og vin og brygger øl til skibenes fornødenhed."

14 Strandgade 81-83

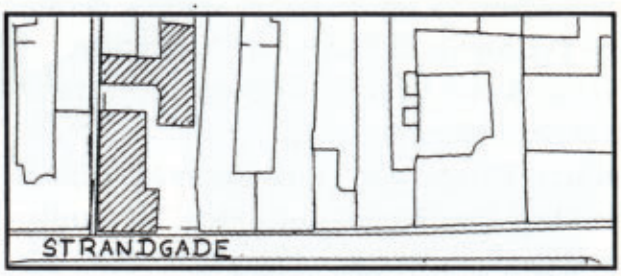

I denne bygning drev hollænderen Rolluf Rollufsen i 1700årenes begyndelse en beværtning ved navn "Amsterdam" med det hjemlige byvåben som skilt. Et værtshus af den type blev et naturligt midtpunkt for byens mange hollændere samt for mandskabet på de mange hollandske handelsskibe, der ankrede op ud for Helsingør for at betale sundtold og for at handle.
Endnu i 1736 står "Madam salig Rolfs" som ejer af bygningen, der i 1761 blev ombygget fra at være et gavlhus til det nuværende hus med facade mod gaden.

15 Strandgade 73

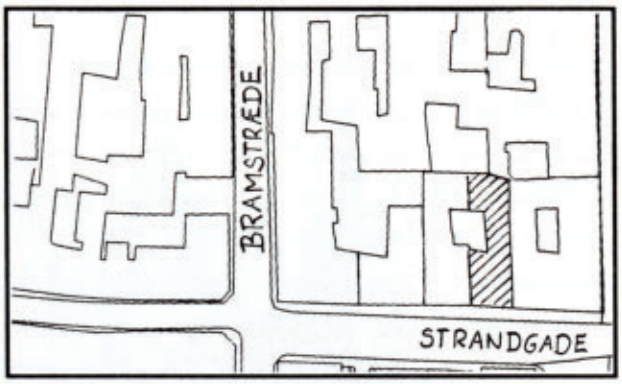

I denne bygning fandtes o. 1600 værtshuset "De tre Steurliude" (De tre styrmænd). Flere af de skibe, der blev udrustet i Helsingør, bar hollandske navne og var af hollandsk oprindelse.
På Helsingør Bymuseum (3) ses et minde herom, et skibsornament fra et fartøjs agterparti. Det blev senere brugt som værtshusskilt i "De tre Steurliude". Det er sandsynligt, at skipperen, da han på sine ældre

Dette hækornament fra det hollandske skib "Thre Steurliude" fra 1500-årene blev genanvendt i værtshuset af samme navn i Strandgade 73.

dage gik i land for at ernære sig som værtshusholder, genbrugte såvel ornament som navn fra sit skib som blikfang i sit nye værtshus.

16 Bramstræde

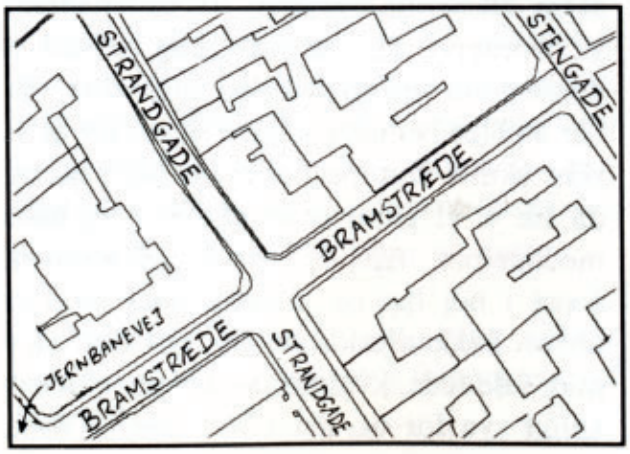

Bramstræde har navn efter en af de slægter, der i 1600-1700-årene dominerede i dette område. Borgmester Corfitz Braem* ejede en stor, senere nedrevet, gård, der lå hvor nu Strandgade 67 (Restaurant Strandborg på hjørnet af Strandgade og Bramstræde) ligger. Efter hans død drev enken Ide herberg i bygningen, hvor skippere og andre fremmede kunne logere.

17 Strandgade 55

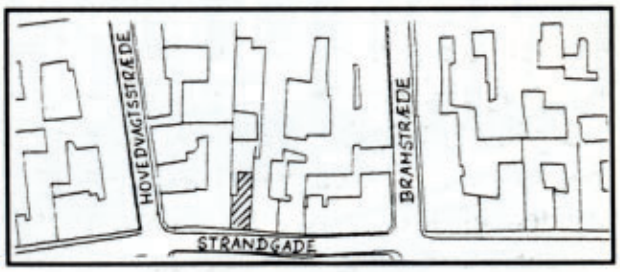

Bygningen er opført i 1592 for Jacob Willumsen* bartskær. Huset, der er en af landets fineste renæssancebygninger, har i en årrække været i forfald, men det er nu

vedtaget, at den snart skal gennemgå en tiltrængt renovering.
KK beskriver huset som "udsmykket med renæssancens vandrette sandstensprofilbånd, og mellem vinduerne er der lange pilastre, der i nederste etage er smykket med rosetornamenter, øverst med hermer, som på issen bærer joniske kapitæler og over hvis skuldre der hænger små kartouchebånd med løvemasker. Husets opførelse er samtidig med Kronborg, og da dets dekoration har forbilleder i Antwerpen, kan man sikkert regne med, at det er en af Frederik IIs flamske stenhuggere fra Kronborg, som her har været i virksomhed. Han har sikkert moret sig over at give den mindste mandsherme det flotte overskæg og placere ham imellem to dydsirede jomfruer".

Strandgade 55 med de fornemme sandstenshermer. T.v. ses Strandgade 53.

18 Strandgade 53

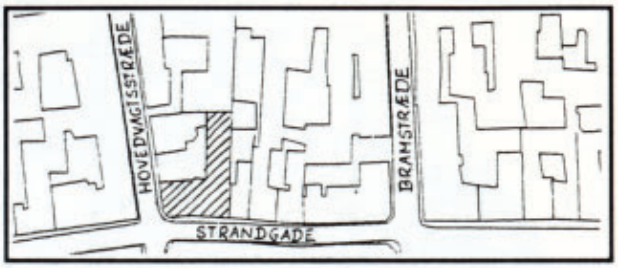

Den grundmurede to-etager høje bygning til Strandgade blev opført 1637 for købmand, senere tolder Gødert Braem*. Bygningen har ved en senere restaurering fået ændret noget i sit oprindelige udseende, der antagelig har været præget af den nederlandske renæssancestil.

19 Bjergegade 7

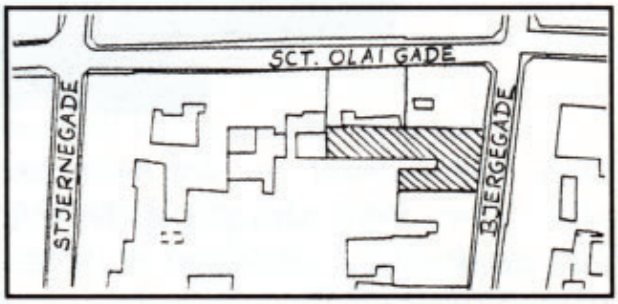

Bygningen var 1791-1857 indrettet med et "komplet lysestøberi", der fra 1846 ejedes af Joost van Aller, en af byens mange håndværkere af hollandsk herkomst, der her småt og beskedent drev sin næring. MG skriver: "En gammel gård med en mængde mærkelige rum og aflukker, der afgav en herlig legeplads for os smådrenge, hvem det dog var strengelig forbudt at komme ind ved de sydende talgkedler, når der støbtes lys eller kogtes sæbe, for at vi ikke skulle komme noget til. Men nu og da fik vi et glimt at se af Joost og hans medhjælper, når de var i virksomhed, Joost i høj hat og skjorteærmer med et uhyre køkkenforklæde og en stor slev midt i de fede, kvalmende dampe, et mærkeligt syn for os, der ellers kun så ham,

anstandsmæssig påklædt, magelig hvilende i en blød lænestol. Det var egentlig det, han af naturen var bestemt til, og skæbnen var derfor lidet gunstig, da den satte ham til at være lysestøber, og det gik da også kun en kort tid. Så opgav han det. Hans bror, Willem, der tidligere havde været landmand, forsøgte at fortsætte, men det gik heller ikke for ham, og så blev det lysestøberi nedlagt og gården solgt."

20 Axeltorv

Erik af Pommern

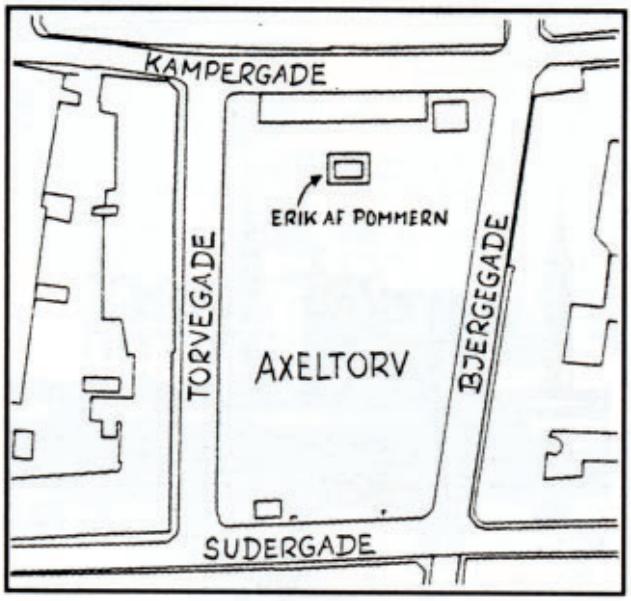

Statuen er udført af billedhuggeren E.Utzon Frank i anledning af Helsingørs 500 års købstadsjubilæum i 1926.
Statuen er rejst til minde om kong Erik af Pommern, der i 1426 gav Helsingør fornyede købstadsrettigheder, indførte Øresundstolden 1429 og grundlagde vore dages Helsingør. Erik af Pommerns initiativer var med til at bane vejen for de nederlændere, der et hundrede år senere begyndte at sætte et så afgørende præg på byen.

Fotografiet i næste spalte: Utzon Franks statue af Erik af Pommern fotograferet af Paula Dahl i 1942.

21 Kampergade

I Kampergade (se kortet over torvet til venstre på denne side) finder vi den hollandske påvirkning i selve gadenavnet - Kampen er en by i Holland. Det er i dag vanskeligt at danne sig et indtryk af gadens oprindelige udseende, idet den fuldstændig skiftede karakter, da Axeltorvet blev udvidet og fik sit nuværende udseende efter en større brand i 1864.
Kampergades navn kan imidlertid føres

tilbage til midten af det 16. århundrede, til Andris Kampen, der ejede en ejendom, som lå på hjørnet af Bjergegade og Torvet. Andris' efternavn var et tilnavn, der viste, at han stammede fra Kampen.
I 1545 ejer Arent rebslager et hus i Campergaden. Han dør i 1569. 1570 udbyder hans søn, Margrette Peter Arentsens og hans kone Ingeborg huset til salg.

Skræder Tønnes Hermidtssen får borgerskab i byen 1564. 1568 omtales han som gift med Sophia, salig Piter hollænders datter.
Til salg i 1571 er en gård "østen for Kampergaden" i den huslænge, der kaldes Arnntt Rebslagers Boliger tilhørende Thønnius Hermidtssen skræder, nu bosiddende i Helsingborg.

22 Kronborg

af Vibeke Woldbye.

Med få undtagelser er Kronborg slot, som det fremtræder i det ydre, blevet til indenfor en periode fra 1574 til 1586, d.v.s. før opsplittelsen af Nederlandene, hvorfor det ikke giver mening at tale om specifikt hollandske kunstnere på dette tidspunkt af slottets historie.Kronborg er både i sin arkitektur, sin ydre og indre udsmykning præget af den nederlandske byggestil og dekoration, der var den dominerende i Nordtyskland og Danmark fra midten af 1500-tallet og et godt stykke ind i 1600-tallet. Frederik II, Kronborgs bygherre, indkaldte nederlandske kunstnere og håndværkere, da han havde besluttet, at Erik af Pommerns (20) gamle borg skulle erstattes af et nyt moderne slot. Hans søn, Christian IV, skulle blive storkunde hos de fortrinsvis hollandske kunstnere, ikke mindst efter at hans faders slot var brændt i 1629, og han fik gennemtrumfet en genopbygning. Stort set hele det indre blev fornyet og udsmykket i tidens stil af kunstnere, der kom fra de hollandske kunstcentre.
Det er interessant at konstatere, at Christian IVs udenrigspolitik ikke fik den ringeste indflydelse på hans kunstpolitik. Netop på det tidspunkt, hvor kongen havde de fleste hollandske kunstnere i sit brød, var han på kollisionskurs med Holland. Den

primære årsag var, at han for at kunne genopbygge Kronborg besluttede at fordoble Sundtolden.
Skønt en del af det oprindelige udstyr nu ikke mere er bevaret på Kronborg, kan de hollandske kunstneres og håndværkeres virke på slottet endnu den dag i dag følges både ude og inde.
Vi skal her i korte træk følge de vigtigste hollandske spor på Kronborg.

Arkitektur.

Kronborg er opført i nederlandsk renæssancestil, en stil med baggrund i italiensk arkitekturs klassiske formsprog, i Nederlandene tilføjet et væld af dekorative detaljer omkring vinduer og døre, på gavle og spir. En kombination af røde mursten og sandstensornamenter var et andet nederlandsk træk, som man ser det brugt på Frederiksborg, men som på Kronborg snart erstattedes af en beklædning af skånsk sandsten. Etagespirene, som kendes fra hollandske kirker og rådhuse, blev et ganske særlig yndet dekorativt element i det danske slotsbyggeri med stor symbolværdi i demonstrationen af den fyrstelige magt og stræben. Den nederlandske stil spredtes gennem tidens populære arkitekturtraktater og mønsterbøger af for eksempel Vredeman de Vries, men først og fremmest kom den hertil med de nederlandske arkitekter, der indkaldtes af Frederik II og Christian IV til at forestå de mange nye slotsbyggerier. Herfra spredtes stilen til adelens og de velstående borgeres huse, til kirker og offentlige bygninger.
Frederik IIs første arkitekt på udvidelsen af Kronborg var nederlænderen Hans van Paeschen*, men det blev hans afløser, Antonius van Opbergen*, der fuldførte den afgørende modernisering af Erik af Pommerns (20) gamle borg, Krogen, mellem

1581 og 1585. Hans medarbejdere har i stort omfang været landsmænd.
Kendtest er dog familien Steenwinckel. Hans Steenwinckel d.æ.* indforskrevet fra Antwerpen af van Obbergen til Kronborgs opførelse og sønnerne Hans d.y.* og Lorenz Steenwinckel, der blev førende blandt Christian IVs bygmestre. De to brødre var o. 1602 rejst til Holland for at uddanne sig som murere, stenhuggere og arkitekter, en meget almindelig kombination på den tid.

Skulptur.
Det første nederlandske stenhuggerarbejde den besøgende møder på Kronborg er slottets store indgangsportal, som Frederik II i 1576 lod flytte fra Skanderborg slot, som den var tænkt til. Mesteren var Gert van Groeningen*.
Da Kronborg efter branden i 1629 skulle genopføres, fik stenhuggerne nok at gøre både udvendig og indvendig. De udenlandske stenhuggere og andre håndværkere, der havde været travlt beskæftiget med at rejse og udsmykke det nye Frederiksborg, fik nu igen arbejde på Kronborg. Det indre skulle moderniseres, og de kongelige gemakker gøres beboelige og festlige. Kaminer skulle hugges og opsættes og i Kongens Kammer placeredes en pragtdør for at markere indgangen til det allerfornemste. Opgaven blev overdraget Hans d.y. Steenwinckel*.

Ovenstående tekst om Kronborg er uddrag af Vibeke Woldbyes folder: Hollandske spor på Kronborg.

Øverst t.h.: Kronborgs hovedportal, udført af Gert van Groeningen.
Nederst T.h: Steenwinckels pragtportal i Kongens Kammer.

Da hollænderne blandede sig i danmarkshistorien

Samtidigt stik af kampen mellem de hollandske og svenske flåder den 29. oktober 1658.

De politiske forhold omkring Øresund var fra 1500-årene og et stykke ind i 1700-årene bestemt af de talrige væbnede konflikter mellem Sverige og Danmark. Da Øresund var af vital betydning for nederlændernes handel og økonomi, nøjedes de ikke med at se på disse krige med tilskuernes øjne, de greb ved flere lejligheder direkte ind i dem. Hollændernes udgangspunkt var hver gang at hindre, at en af de to nationer fik magten på begge sider af Øresund og dermed suverænt kunne bruge Øresundstolden som økonomisk og politisk våben.

1644

I august 1644 sejler en nederlandsk flåde på 22 orlogsskibe ned gennem Øresund. Hverken Kronborgs kanoner eller danske krigsskibe i Sundet kan stoppe den. Hollænderne forener sig med svenskerne og den 13. oktober bibringer denne storflåde på 44 skibe den danske flåde på kun 17 skibe et sviende nederlag i farvandet mellem Lolland og Fehmern.

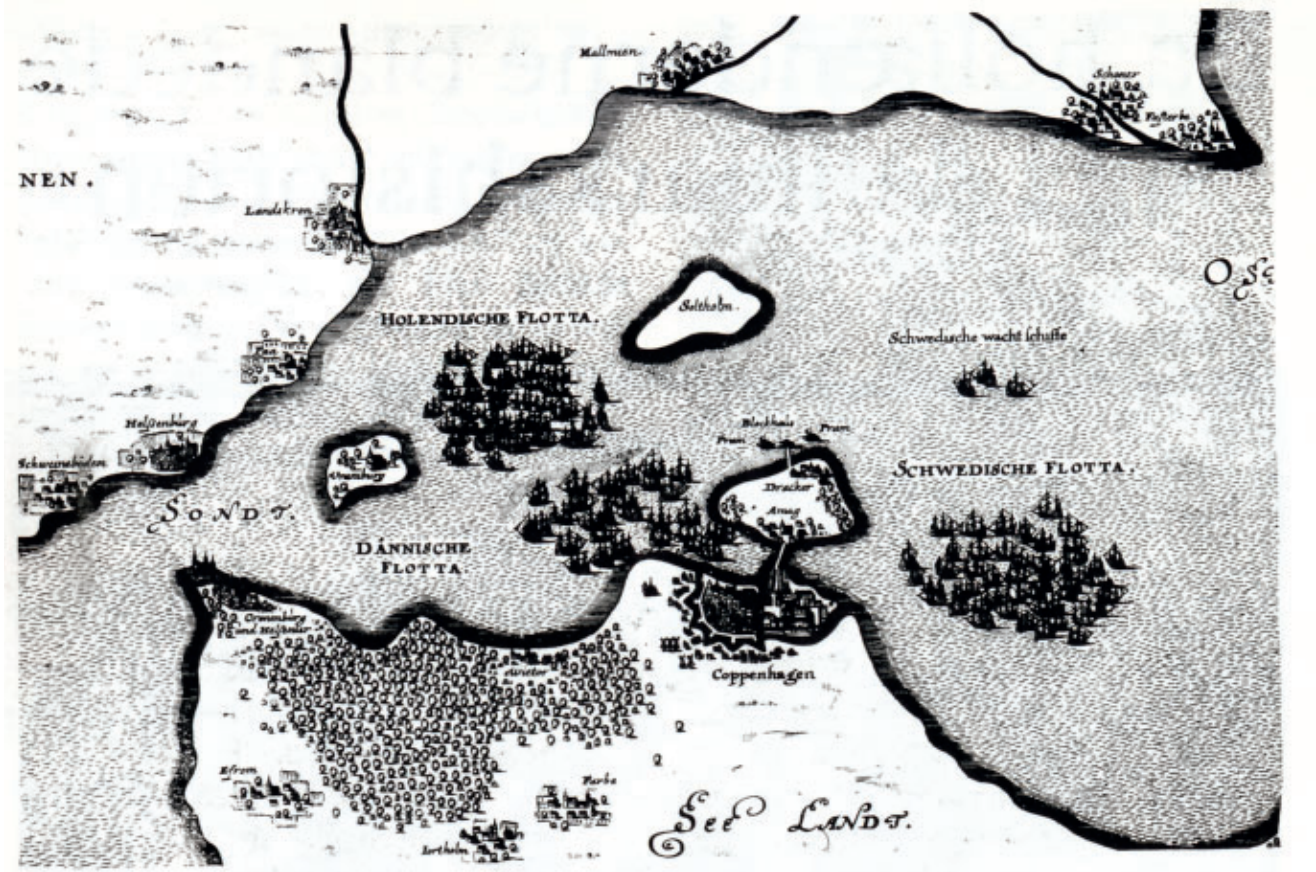

Kobberstik forestillende Øresund med den svenske, danske og hollandske flåde i 1644. Ukendt kunstner.

Allerede den 1. juli 1644 havde der udspillet sig et slag mellem den danske og den svenske flåde - det berømte søslag på Kolberger Heide, hvor Christian IV blev såret og mistede sit ene øje. Heller ikke her havde danskerne kunnet sætte svenskerne på plads og da disse samtidig var gået sejrrigt frem i både Jylland og i Skåne var der nu stor fare for, at Sverige vil erobre hele Danmark.

At svenskerne skulle sidde på begge sider af Øresund var nederlandene imidlertid ikke spor interesserede i og derfor ivrede de nu for en fred mellem Danmark og Sverige. Lange og ofte vanskelige forhandlinger fører til freden i Brømsebro i august 1645, hvor Danmark må afstå flere landområder til Sverige. Nederlandene opnår bl.a. en nedsættelse af Øresundstoldens takster.

1658

Danmark er atter i krig med Sverige. Svenskerne har besat Jylland og begunstiget af en meget streng vinter kan de sætte hele deres hær over Lillebælt til Fyn og videre til Lolland og Sjælland. Denne enestående militærmanøvre kommer helt bag på danskerne, der må gå ind på den ydmygende fred i Roskilde i februar 1658 og bl.a. afstå vore landsdele øst for Øresund: Skåne, Halland og Blekinge.Allerede i august vender svenskerne tilbage, denne gang for endeligt at gøre det af med Danmark som selvstændig nation. Svenskerne går i land ved Korsør, belejrer København og sender en styrke på 3.000

mand mod nord for at erobre det strategisk vigtige Kronborg, der da også falder i hænderne på svenskerne efter tre ugers forsvar (9).
Hollænderne, der stadig har vital interesse i forholdene omkring Øresund, bryder sig ikke om den nye situation, hvor svenskerne ser ud til at blive eneherskere over Sundet. De sender en hjælpeflåde til Danmark. Omkring 50 hollandske krigsskibe og lastskibe med forsyninger til det udsultede, belejrede København samler sig i oktober 1658 i farvandet nord for Kronborg. Den 29. oktober står flåden Sundet ind under kommando af den navnkundige admiral van Opdam. På Kronborg er den svenske konge, Karl X Gustav, selv til stede og affyrer det første kanonskud mod hollænderne. Kronborgs kanoner udretter dog heller ikke denne gang nævneværdig skade mod de forbipasserende skibe. I Sundet syd for Kronborg ligger imidlertid en svensk flåde på omkring 45 skibe under kommando af admiral Wrangel. Der udspiller sig her et timelangt, voldsomt søslag, hvor begge parter får mærkbare knubs. Den hollandske admiral Witte de With bliver således dødeligt såret og hans skib "Brederode" går til bunds ud for Snekkersten.
Efter næsten 6 timers kamp trækker den svenske flåde sig tilbage under Kronborg, medens den hollandske flåde fortsætter til København, hvor de hårdt tiltrængte forsyninger bliver modtaget med stor jubel. (PK)

En øjenvidneberetning

Da slaget i Øresund, den 29. oktober 1658 er overstået og den hollandske flåde er nået København, får Jan de Liefde, skibschef på "Dordrecht", senere hollandsk viceadmiral, tid til at skrive til sin mor. Her et uddrag (fra Arkiv og Museum, bind 3, 1905-08):
"Elskede moder! Jeg kan ikke undlade at notificere vore oplevelser med landets flåde til nu. Det forholder sig således, at vi under anførsel af den ædle herre van Wassenaer (van Opdam)...lå i nærheden af Lappen med 46 kapitale svenske orlogsskibe i sigte, hvoraf vel 12 var lige så

Slaget i Øresund den 29. oktober 1658. Tegning af Willem v.d. Velde (den ældre). Maritime Museum, Rotterdam.

stærke som førnævnte excellences skib og vel bemandede og resten med fra 44 til 30 kanoner, idet vi med en gunstig vind stod til søs mod horisont (=Øresund), hvor vi om morgenen klokken henad 8 mellem Kronborg og Helsingborg ragede i en heftig kamp med svenskerne, som varede til solen stod syd-vest til vest, da vi overtrætte skiltes fra hinanden.
Da jeg det meste af tre timer havde hs.Excellence hr van Wassenaer ved siden, gjorde jeg mit bedste for at komme ham til hjælp, men blev forhindret af de svenske skibe og en brander, som brændende kom mig på siden, medens jeg lå i en fortvivlet stilling med endnu to hollandske og et svenskt skib.
Det varede henimod en halv time, inden vi ved et stort mirakel, med vort skib i brand agterude, skød branderen i sænk og skaffede os los, medens vi fik mange fremmede folk til fange,...
Og vi savne til vor store sorg en af vore, som er den ædle herre viceadmiral de Witt, som sidder på grund med to svenske, selv er han skudt ihjel med to kugler gennem livet og ligger nu i en kiste på Kronborg hos kongen af Sverige..."

Nederlændere i Helsingør

Andorf, Hans von

Kongelig bygmester på Kronborg. Efternavnet Andorf er en omskrivning af Antwerpen, Hans' hjemby. Af Sct.Olai kirkes regnskab fremgår det, at "Hanns flores aff Andorpenn" i 1568 blev lønnet for - på 16 søgnedage - at hugge Herluf Trolles* legattavle ind i en pille i kirken (4). 1570 får han kongelig tilladelse til at bosætte sig i København og er derefter aktiv flere steder i landet; bl.a. udfører han murerarbejde på Kongens Mølle i Hellebæk o. 1575. I 1594 får han borgerskab i Helsingør og samme år er han forlover (kautionist) for Jacob Willumsen* bartskær. Allerede i 1577-78 arbejder han på Kronborg (22), hvor vi møder ham igen 15.8.1595 da han udnævnes til bygmester og tilsynsmand I 1590 dør Hans van Andorf og hans hustru, Marrine Peiters, med få dages mellemrum og begraves i klosterets fraterhave (1). Hans von Andorfs stilling som kongens bygmester på Kronborg overtages af svogeren Caspar Bogart*.
Det har før været antaget, at Hans von Andorf var yngre bror til Cornelis Floris*. Denne påstand må dog nu iflg. nye kildestudier tilbagevises.

Bent Hollænder

Vi ved ikke meget om ham udover, at han i 1583 blev forvist fra byen. Grunden var den, at han selv havde renset sin "hemmelighed" og da han således "var falden i rakkerens embede" havde han gjort sig selv til rakker og det blev regnet for uærligt arbejde, som ingen ærlig borger måtte beskæftige sig med.

Bogaert, Caspar

Der vides intet om Bogarts herkomst, men navnet - der også skrives Bogardt ell. Bowgard -viser, at han stammer fra Nederlandene. Bogart kom 1581 i kongens tjeneste som stenhugger på Kronborg (22), hvor han 1598 blev fast ansat som murermester og 1600 som bygmester, en stilling han fik efter sin svoger Hans von Andorf*. Bogarts hovedværk blev dog at levere sten- og billedhuggerarbejder til Christian IVs nye Frederiksborg Slot.
Død 1612 i Helsingør.

Braem, Corfitz

Født 1639 i Helsingør som søn af Gødert Braem* og dennes første hustru, Anna Brun. Braem var borgmester i Helsingør fra 1677 til sin død i 1688. 1678 gifter han sig med Ide Margarethe, der var enke efter Martin Owe, Helsingørs borgmester 1661-74. Efter mandens død, fører hun virksomheden videre. Hun driver herberg og krambod og brygger øl til "skibsfornødenhed". Hun må have været en dygtig forretningskvinde, for kilderne beretter, at hun havde "tilmed af hendes adskillige ejendomme temmelig (god) indkomst". Ide dør i Helsingør 1711, muligvis af den pest, der i årene 1710-11 hærgede Danmark og rev henved 40% af Helsingørs indbyggere bort. (16).

Braem, Gødert (Gothard)

Født 1601 i Hamburg hvor faderen var købmand og hvortil familien kom fra Nederlandene. Braem uddannes i København indenfor handel. Efter ophold i Spanien og handelsrejser i Europa, slår han sig atter ned i København. I 1637 flytter han til Helsingør, hvor han 1639-41 er tolder ved Øresundstolden. 1646 flytter han tilbage til København for at overtage sin afdøde brors forretning og ejendomme. Her dør han 1655. (16 og 18).
Braem var forlovet med Margrethe Ravn, borgmesterdatter fra Køge, men hun blev i 1634 myrdet ved gift af sin stedmoder, der ikke ville miste Margrethes store mødrenearv. Braem gifter sig 1. gang 1637 med Anna Bruns (1608-42), Corfitz Braems* mor. 2. gang 1645 med Dorthe Christiansdatter (1617-77), datter af borgmester og toldskriver i Helsingør, Christian Davidsen (?-1659).

Gæstebud. Pennetegning af Isaac Isaacsz i den van Deurs´ke Slægtsbog.*

Conninck, slægten de

Jean de Conninck (1692-1744) var købmand i Haag. To af hans sønner etablerede sig som købmænd i København. En søn af den ene, Jean de Conninck (1781-1847), var kæmner ved Øresunds Toldkammer. En søn af den anden, Pierre de Conninck (1790-1842), grundlagde det københavnske handelshus, der i årene 1867-78 ejede ejendommen Stengade 79 (8).
Karen Blixen har i et af sine værker knyttet navnet de Conninck til ejendommen Strandgade 93 (11).

Deurs, slægten van

Ingen af de mange hollandske familier, der gennem tiden er indvandret til Helsingør, har markeret sig så stærkt i sundtoldsbyen som slægten van Deurs. Slægtsnavnet lever stadig videre i lokalsamfundet.
I 1640 bosatte den i Haarlem i 1596 fødte Arent van Deurs sig i Helsingør og grundlægger dermed den helsingørske gren af familien. Han dør 1669, hvor sønnen Jan lader "ham begrave i den tyske kirke i en ny, dertil købt grav". Gravstedet var placeret "i midtgangen ikke langt fra koret". Gravstenen* ligger nu i kirkens (2) kor. Arvingerne satte også et epitafium over deres afdøde far. Det er senere forsvundet.
Jan van Deurs, født i Haarlem i 1637, var sekretær ved Øresunds Toldkammer og senere nederlandsk kommissær i Helsingør, en stilling, der gik i arv til sønnen Arent (1683-1747) og igen til dennes søn Jean Christopher (1725-81). Hans søn - af samme navn (1774-1829) - var sammen med sin svoger Andreas Claessen indehaver af handelshuset "Sal.Arent van Deurs' Enke & Co." der havde til huse i ejendom-

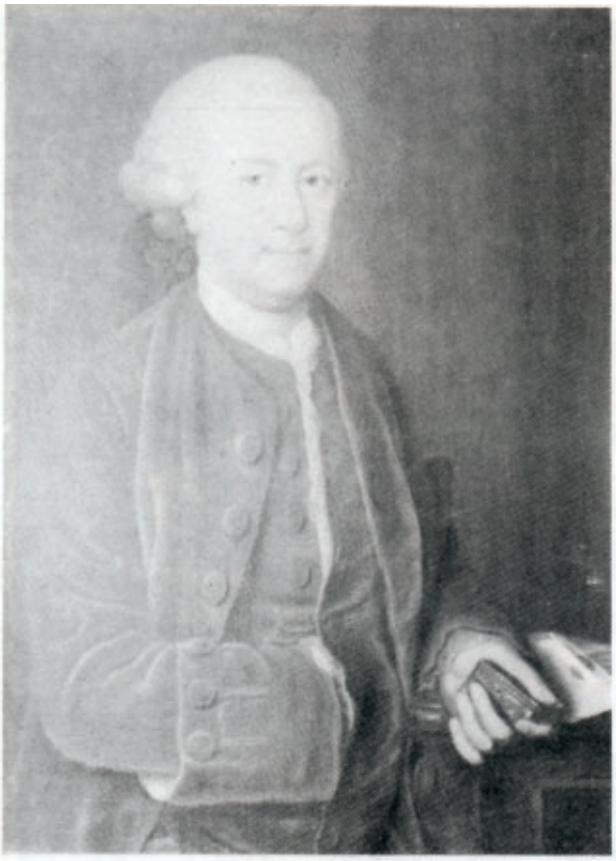

Jean Christopher van Deurs malet 1771.

men Strandgade 95 (10), opført af Stephan Hansen, hvis datter blev gift med Jean Christopher van Deurs. Deres datter, Dorothea, blev gift med Andreas Claesens søn, Jean Jacob, der opfører naboejendommen, Strandgade 93 (11).
Firmaet kom i vanskeligheder ved statsbankerotten i 1813. Efter en rekonstruktion fortsatte det dog, men med sundtoldens ophør i 1857 var det snart slut. Det hæderkronede, gamle firma gik fallit i 1862.
van Deurs slægten blev ganske talrig - ovennævnte Dorothea fødte således sin mand 15 børn - og dens medlemmer besad ofte flere af byens højere embeder, mens andre af familien ernærede sig på mere ydmyg vis.
Et meget interessant indblik i slægtens liv og udvikling får man gennem den slægtsbog, som familiens overhoveder førte gennem årene. De ældste personalier her er fra 1589, de yngste fra 1895. Slægtsbogen, hvis klenodie er en pennetegning af Isaac Isaacsz*, opbevares nu på Det kgl. Bibliotek. Bogen blev dog trykt og udgivet i et mindre oplag i 1981.

Dyveke

Under et besøg i Bergen o.1507 traf prins Christian - senere Christian II - sit livs store kærlighed, den hollandske købmandsdatter Dyveke. Da han 1513 rejser tilbage til København for at overtage kongemagten efter sin afdøde far, kong Hans, bringer han såvel Dyveke som hendes mor Sigbrit Villoms med sig. Da Dyveke dør i 1517 efter at have spist forgiftede kirsebær, får Christian hende begravet hos karmelitermunkene i Helsingør (1).

Egen, Gert van

Den nederlandske billedhugger er mest kendt for sit hovedværk, Frederik II's gravmæle i Roskilde Domkirke. I 1591 nævnes han som indbygger i Helsingør, hvor han var bosat til sin død, senest 1612.1596 hjælper Gert van Egen sin gamle ven Anthonis van Obbergen* med at fremskaffe denne et fødselsbevis.

Elisabeth (Isabella)

Dronning af Danmark. Født 18.7.1501 i Bruxelles. Habsburger og søster til den mægtige tysk-romerske kejser Karl V - "Kejseren i hvis rige solen aldrig går ned." 29.4.1514 skrives der i Linz i Østrig ægteskabskontrakt mellem prinsesse Elisabeth og kong Christian II og allerede 11.6. s.å. bliver Elisabeth i Bruxelles viet til Christian IIs stedfortræder, Mogens Gøye.
I begyndelsen af sit ægteskab var Elisa-

beth meget ensom som følge af kongens forhold til Dyveke*. Men et år efter Dyvekes død føder Elisabeth sit første barn og efterhånden voksede ægte kærlighed frem mellem de to ægtefæller.
Der er teorier om, men ikke beviser for, at det var Elisabeths magtfulde familie, der stod bag aflivningen af Dyveke.
Elisabeth er afbildet på den altertavle, Christian II lod udføre til Sct.Mariæ kirke og som i dag hænger på Nationalmuseet. I 1523 fulgte hun sin konge og mand i landflygtighed og som landflygtig døde hun fra mand og tre børn i Gent den 19.1.1526 kun 24 år gammel.

Udsnit af maleriet i Christian den Andens altertavle visende kongen og hans unge dronning Isabella (Elisabeth) af Østrig. Overleveringen vil vide, at Dyveke skulle være portrætteret blandt personerne i baggrunden.*

Floris de Vriendt, Cornelis

Toneangivende nederlandsk arkitekt og billedhugger, f. i Antwerpen 1514, d. smst. 1575. Han tilegnede sig den italienske højrenæssance og tilføjede den sit umiskendeligt nederlandske præg. Hans hovedværk som arkitekt er rådhuset i Ant-

Dronning Elisabeths ankomst til Danmark

Om dronning Elisabeths ankomst til Danmark skriver C.F.Allen i "De tre nordiske rigers historie", 1865-72:
St.Anne Dag, den 26.Juli 1515, gik Elisabet ombord paa Flaaden, som laae seilfærdig i Veer i Zeeland. Den bestod af elleve Skibe, 8 kongelige og 3 zeelandske, af hvilke et, som hed Juliane, var bestemt til at føre Elisabet og hendes nærmeste Følge.
--- Reisen blev særdeles stormende og urolig, og Elisabet og hendes Damer lede meget.
--- Efter ti Dages Seilads, siden de forlode Zeeland, ankom de i Sundet og løb Løverdagen den 4.August ind i Helsingørs Havn, da Vinden hindrede dem i efter Bestemmelsen at seile Kjøbenhavn nærmere.
--- Nu da han [Christian II] erfarede, hun var kommen til Helsingør, skikkede han strax tvende Bisper og tre Riddere for at hilse paa hende og byde hende og de fremmede Herrer velkommen, og lod nu Kirkerne holde Bøn og Taksigelse for hendes lykkelige Overfart.
--- Men allerede næste Dag kom der Brev fra Ærkebispen, der meldte, at Prindsessen som følge af Reisens Besvær og den Spænding, hvori hun i lang Tid havde befundet sig, havde faaet en hæftig Feber, og at hendes Ildebefindende tiltog i en foruroligende Grad. Hun var saa svag, at hun i Gaar, støttet paa Ærkebispen og en anden Herre, næppe kunde gaae fra Skibsbroen op til sit Herberg paa Slottet. Det var ikke blot Sygdom, som piinte hende, men ogsaa Sorg og Græmmelse for visse Sagers Skyld, som Ærkebispen ikke vil nævne (han sigtede sagtens til Dyveke).
--- Imidlertid forbedrede Prindsessens Befindende sig i de følgende Dage dog saa meget, at man kunde bestemme Torsdagen den 9.August til hendes Indtog i Kjøbenhavn. Hun gik igjen ombord paa Flaaden, som landede en Miils Vei fra Kjøbenhavn ved Hvidør,---

werpen (1561-65). Flere af hans skulpturværker blev eksporteret til udlandet, ikke mindst til Danmark. Her stammer så markante værker som gravmælerne over Frederik I i Slesvig domkirke, Christian III i Roskilde domkirke samt Herluf Trolle* og Birgitte Gøye i Herlufsholm kirke fra hans værksted.
I Helsingør er legattavlen i Sct.Olai kirke (4) et ypperligt udtryk for den nederlandske renæssancestil, som den blev udformet af Cornelis Floris i Antwerpen. Hans von Andorf*, forestod ophængningen af legattavlen.

Frandsen, Thomas

Den nederlandske billedhugger Thomas Frandsen leverer i 1587 den smukke fløj-

altertavle i sort marmor og hvid alabast til Kronborg (22) slotskirke, hvor den erstatter en altertavle fra 1582 lavet af Hans Knieper*.1588 køber Thomas Frandsen "indvåner her ibidem---et hus og grund vesten i det Store Færgestræde" af byfoged Rasmus Hansens enke, Anne Pedersdatter.
Thomas Frandsen dør 1596. I 1598 skifter hans enke "Marri salig Thomas billedhuggers" med sine 7 børn, hvorefter hun i 1599 gifter sig med stenhugger Hermind Rholfinck.

Friis, Ibbe Vadtssen

Får borgerskab i Helsingør 1599 og omtales da som kaptajn af hollandsk afstamning og gift med Susanne Hügsdatter. Da han i 1612 sælger flæsk til Kronborg, kvitterer han på hollandsk. Dør 1628 og begraves i Sct. Mariæ Kirke (2), hvor hans gravsten* stadig ses.

Groningen, Gert van

Mester Gerts herkomst kender vi intet til, men navnet viser, at slægten stammer fra Nederlandene. I 1573 træder han i kongens tjeneste og flytter snart efter til Helsingør, hvor han bliver leder af alt stenhuggerarbejdet på Kronborg (22). "Den mest fremragende blandt de fremmede håndværkere, som arbejdede på Kronborg under Hans van Paeschen, var "Kgl. Majestæts stenhugger" mester Gert van Groningen." (LP). Han dør 1577.
Van Groningenn skabte også de to sandstenstavler med Frederik II's og dronning Sophies våbenskjolde til Helsingørs dengang nye rådhus (6).

Haven, Lambert van

Slægten kan føres tilbage til maleren Salomon van Haven, der menes indvandret fra Holland. Lambert van Haven (1630-95) var arkitekt og maler. 1671 blev han udnævnt til kgl. generalbygmester og forestod som sådan ombygningen af Lundehave (nu Marienlyst Slot) i 1682 og opførelsen af Kronværksporten på Kronborg (22) i 1690.

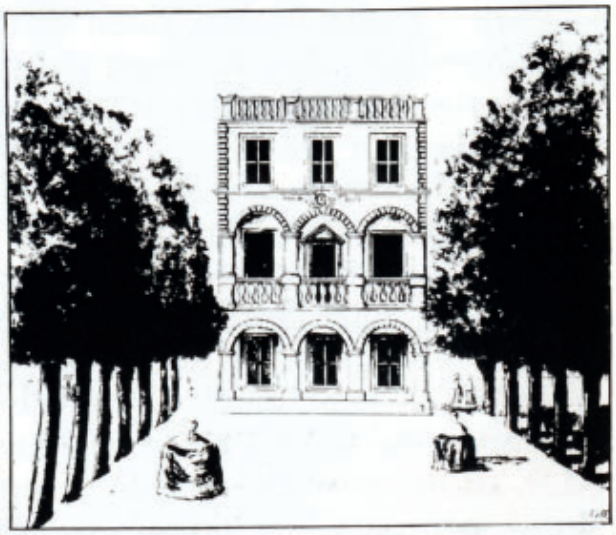

Tegning af, hvordan Lundehave, forgængeren for Marienlyst Slot, så ud. Tegneren L. Both har brugt malerne Rach og Eegbergs maleri af samme bygning som forbillede. Bygningen indgår i dag i Marienlysts fremhævede midtparti.

Hermandsen, Goesen

Skipper. Begravet 12.9.1598 i S.Mariæ kirke. Er anført i Helsingørs skatteregnskab i årene 1574 til 1598 som en af byens mere velhavende borgere. Som det var ganske almindeligt dengang optræder hans navn med flere forskellige stavemåder: Goesen, Gossen, Gaasen og Hermansen, Hermidtsen.

Et opgør mellem mor og datter i 1592.

1592 skaber Goesen Hermandsens* datter problemer, hvilket kan aflæses i Helsingørs Tingbog den 17. januar 1592, hvor Steffne Gaasen Hermandsen og hans hustru, Johanne Gaasens, er indstævnet for retten i Helsingør.

Her bliver Johanne spurgt, om hun har haft kendskab til en aftale om, at hendes datter, Gertrud, har ladet sig bortføre af Peither Thiitesen, selv om hun var trolovet med Tomis Hansen i Helsingborg. Johanne svarer, at hun ikke vidste noget om det før klokken 7 om aftenen. Da kom hun ind i sin datters skab og så, at det var tømt for klæder. Så spurgte hun datteren, hvor hendes klæder var og hun svarede, at Peiter Tiitesen havde dem. Moderen svarede: "O min datter, hvad gør Peither med dine klæder? Vi har trolovet dig med Tomis Hansen i Helsingborg, og ham skal du have." Så går Johanne hen til Peither. Da denne ikke er hjemme, siger hun til hans søster, Meynne: "Gud forlade dig og din broder for Sorrig og Ulycke I kommer os paa." Da Peither kommer hjem, opsøger Johanne ham og spørger hvad han har gjort med datterens klæder. Peither: "Hun er min brud, jeg vil have hende." Johanne: "Hun er Tomis Hansens brud, han skal have hende." Peither: "Hun har været mig lovet før end ham!" Han knipser hende trodsigt for næsen og fortsætter "Jeg har haft min vilje med hende; hvad vil I gøre ved det?" Johanne: "Det lyver du hende på som en skælm og en tyv. Klæderne kan du beholde, men du skal aldrig få min datter."

Så går hun hjem og spørger datteren "Har Peither bragt skam over dig?" Datteren: "O Moder, mig skylder du på, men sådan har du jo selv gjort." Johanne: "Da skal jeg lade hans hals hugge af ham." Datteren: "Skal han miste halsen, drejer jeg en kniv om i mit hjerte."

Johanne beretter videre i retten, at natten efter sejlede Gertrud og Peither bort sammen "hvilket hun ikke havde forventet; thi vinden var ikke god om aftenen!"

Først efter en 5 år lang proces blev der indgået forlig: Goesen Hermandsen måtte i 1597 donere 100 rigsdaler til Helsingborgs hospital. Hermed fik den forsmåede Thomas (Tomis) Hansen (senere borgmester i Helsingborg) oprejsning. Beløbet må nok nærmest betragtes som erstatning for Thomas' trolovelsesgave, for han udtalte selv, at han hverken ville have penge eller bøder af Goesen eller Pheiter "ej heller begærer han sin fæstemø, Gieriche Grossensdotther, igen; aldrig at ville have eller eje hende i sine dage efter denne tid, men alene begærer sin ret over dem."Af andre kilder fremgår, at de unge elskende sandsynligvis slog sig ned i Holland, hvor forældrene efter deres navne at dømme, også stammede fra.

Peither Thiitesen og hans søster Meynne var stedbørn af Folckert Jansen*

(Gengivet efter G.L.Grove: En helsingørsk Bortførelse og en helsingborgsk Hospitalsgave. Personalhist. Tidsskrift, 4. række, bind 4, 1901).

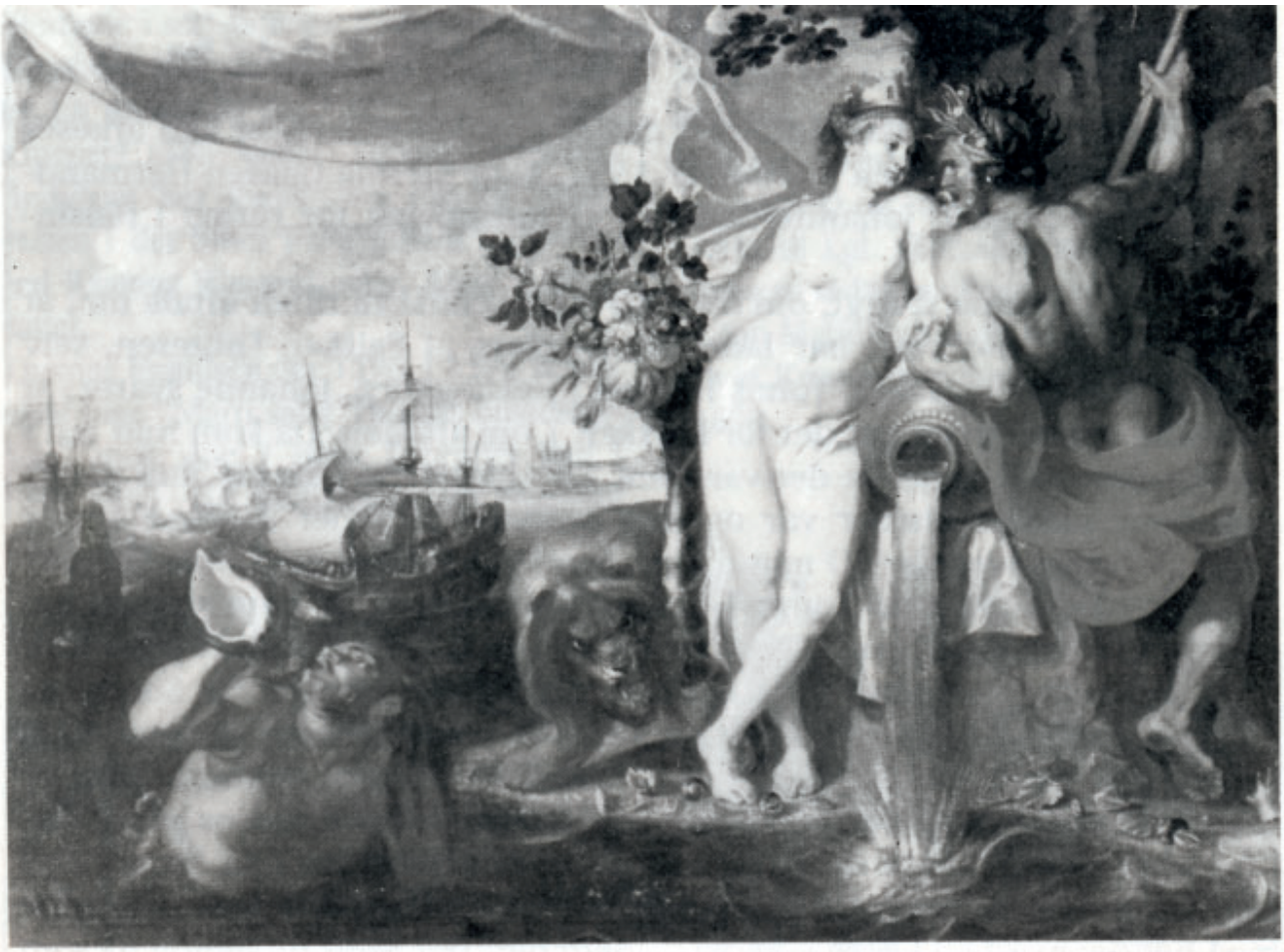

På Kronborg hænger Isaac Isaacsz´ store maleri "Allegori på Øresund", som blev bestilt til Rosenborg af Christian IV. Siden forrige århundrede har maleriet været deponeret på Kronborg af Statens Museum for Kunst, hvor det da også naturligt hører hjemme. Bemærk Kronborg i baggrunden, som slottet så ud inden branden i 1629

Hybennts, Willum

Optræder første gang i Helsingørs skatteliste i 1584. Bor 1592 i Isaac Kurvemagers (Isaac Pieterz*) gård. Omtales 1608 som købmand. Født i Maastricht og dør i Helsingør i 1628, 94 år gammel. Gifter sig o. 1598 med Dyveke Hygensdatter, datter af Høyge Luttkis*.

I 1599 lægger Willum Hybennts en gravsten* på svigerforældrenes grav i Sct.Mariæ kirke (2).

Samtidig anskaffer han en sten til eget, senere brug. I 1634 lader hans enke, Dyveke, stenen forsyne med udsmykning og inskription. Samtidig lader hun udføre og ophænge i Sct.Mariæ kirke et fornemt epitafium* (mindetavle) over sin slægt.Willum og Dyvekes datter, Katrine, blev gift med Hans Steenwinckel d.y.*

Isaacsz, Isaac

Søn af Pieter Isaacsz*, født c.1599 i Amsterdam, hvor han nok har fået sin tidligste uddannelse som maler hos sin far. Selv om han øjensynlig levede det meste af sit liv i Amsterdam, var han som kunstner nært knyttet til Danmark. I 1622 afsendte han således fra Antwerpen en større sam-

ling malerier, som han havde udført for den kunstglade Christian IV. Blandt disse var sikkert det kendte "Allegori på Øresund", der i dag hænger på Kronborg (22).
Flere år senere bidrog Isaac Isaacsz med flere malerier til udsmykningen af det Kronborg, der var under genopbygning efter branden i 1629. De fleste af de bevarede af disse malerier findes nu i Sverige, bortført som krigsbytte efter svenskernes erobring af Kronborg i 1658.
I 1618 udfører Isaac Isaacsz en akvarel i familien van Deurs* slægtebog (gengivet side 32). Isaac Isaacscz dør 1649 i Amsterdam, hvor han ligger begravet i Westerkerk.

Isaacsz, Pieter

Født 1569 og vokset op i Helsingør som søn af Generalstaternes kommissær i byen, Isaac Pietersz*. Efter moderens død flyttede familien i 1580erne tilbage til Amsterdam, hvor Pieter uddannede sig som maler. I 1606 vendte han tilbage til Danmark, hvor han blev travlt optaget som hofmaler og især bidrog til udsmykningen af Rosenborg Slot. 1617 overtog Pieter Isaacsz sin fars tidligere hverv som Generalstaternes kommissær og agent i Helsingør. I en periode fungerede han desuden som meddeler til svenskerne - altså en slags dobbeltagent, et dobbeltspil, han dog fortalte om til Christian IV. Pieter Isaacszs depecher til svenskerne var nok med til at afdramatisere den ellers meget spændte situation mellem Danmark og Sverige og således måske årsag til, at der ikke udbrød krig - ihvertfald dengang.
Pieter Isaacsz døde 1625 og blev begravet i Helsingør. Han var bror til Johannes Pontanus*, far til Isaac Isaacs* og muligvis den første læremester for Karel van Mander*.

Isserlow, Hans

Navnet kommer af Ijsserlo - en by i Geldern, Holland. Han optræder i Helsingørs skatteliste 1562-67. Gift med Reignicke Hollænders. I midten af 1568 omtales han som "salig Hans Isserlov". I midten af 1560erne bor Hans Isserlow i ejendommen, Stengade 66 (5), hvor Hans van Paeschen* gik amok i 1565.

Jansen, Folckertt

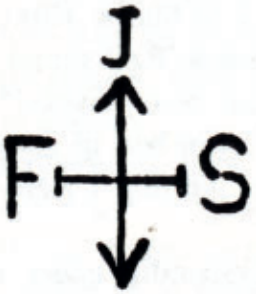

1592 vækker Folckert Jansens stedsøn, Pheiter Thiitesen, skandale ved at bortføre Goesen Hermandsens* datter Gertrud (Gieriche), der var trolovet med en anden. I 1591 begraves hans hustru Margrete i Sct.Mariæ kirke (2) og året efter steddatteren Sibilla.

Jansen, Johan Hattemager

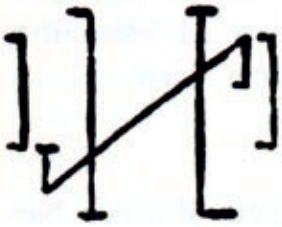

Figurerer i Helsingørs skatteregnskab 1590-99. Søn af Johan Henriksen hattemager, der i 1597 må indkalde vidner på, at en anden søn, Egbrechtt, er ægtefødt. Vidnerne udtaler (AT 1): "At Egbregtt er ret født som søn af Johan Henrichssen og Emeke Clausdatter, som var ægtefolk i Amsterdam, hvor de boede i Warmstratte, og hvor Adam Willumsen falkefænger (det ene vidne) har kendt dem i over 40 år."1634 giver efterkommerne en lysekrone* til Sct. Mariæ Kirke (2) til minde om Jan Jansen hottmacher og hustru Lisebet Wintracken. Familien havde gravsted i

samme kirke, hvor gravstenen* i dag ses i koret.

Keil, Bernardo

Maler, født i Helsingør 1624 ell. 1626 som søn af kontrafejer Caspar Keilhau fra Sachsen og hustru, oldfrue på Kronborg Anne Evertsdatter fra Holland. Bernardo Keil fik sin første uddannelse som maler hos faderen, der arbejdede som maler på Kronborg (22). Af hans arbejder kendes i dag kun fem store præsteportrætter, der hænger på nordvæggen i St.Mariæ Kirke (2). Senere fortsatte Bernardo Keil sin uddannelse hos Morten van Steenwinckel* på Kronborg. Ca. 1642 rejser han til Amsterdam, hvor han bliver lærling i Rembrandts værksted.

Efter nogle år som selvstændig maler i Holland, rejser Bernardo Keil til Rom, hvor han virker resten af sit liv. Han døde 1687 og ligger begravet i St.Knuds kapel i "den danske kirke" St.Maria in Traspontina tæt ved Peterskirken.

I Danmark er Bernardo Keil repræsenteret med værker på Statens Museum for Kunst, ligesom et enkelt maleri på Marienlyst Slot i Helsingør er tilskrevet ham.

Knieper, Hans

Maler, født i Antwerpen. Knieper blev 1577 ansat af kong Frederik II som gobelintegner og tapetmager på Kronborg (22), der netop da var under opførelse. Hans største opgave blev en serie gobeliner, der gengav 111 danske konger, deriblandt Frederik II selv og hans søn, den senere Christian IV. De var færdige i 1584 og 14 af dem kan stadig ses enten på Nationalmuseet i København eller på Kronborg.

Et andet af Kniepers fornemme arbejder, var Frederik II's store, smukke tronbaldakin, der blev vævet i guld, sølv og silke og anses for et de skønneste stykker tekstil i Nordeuropa. Det eksisterer også stadig, men på Nationalmuseet i Stockholm. Svenskerne hjemførte det som krigsbytte, da de i 1658 erobrede Kronborg.Knieper tegnede også en tegning af datidens Helsingør. Den giver et sjældent indtryk af, hvordan byen så ud dengang.Knieper levede i Helsingør til sin død i 1587.

Leymeyer, Hiubert

Efter Hans Kniepers* død i 1587 ansætter Christian IV denne nederlænder som tapetvæver på Kronborg. Han figurerer i Helsingørs skattelister fra 1589 til 1599.

Luttkis, Høyge

Skipper, født i Kunder i Holland o. 1535. Mistænkes 1563 her i Helsingør for, sammen med kammerater fra Kunder, at have stukket en mand med kniv; frikendes dog af vidner. Figurerer som byens største skatteyder i Helsingørs skatteliste fra 1574 til sin død i 1589; derefter nævnes hans hustru "Katrina skipper Hyges hustru" frem til sin død i 1597. Katrine er født i Ackerslot i Holland o. 1538. Deres datter Dyveke og svigersøn Willum Hybenntz* sætter dem et smukt minde i form af gravsten* og epitafium* i Sct.Mariæ kirke (2).

Mander, Karel van

Maler. Født i Delft ca. 1609 som søn af Karel van Mander d.æ., der selv var flittig leverandør af malerier og gobeliner til det

danske hof. Karel van Mander d.y. er ca. 14 år, da han efter faderens død i 1623 kommer til Danmark. Her menes han at have påbegyndt sin uddannelse hos Pieter Isaacsz* i Helsingør. På rejser i Nederlandene menes van Mander at have opholdt sig hos såvel Rembrandt i Amsterdam som Rubens i Antwerpen.
Karel van Mander udviklede sig til at blive sin tids vel nok bedste maler i Danmark. Han portætterede både Christian IV og Frederik III adskillige gange, ligeså en lang række af tidens førende skikkelser.
Van Mander købte en stor gård i Østergade i København. Den blev en af byens fornemste gæstegårde, hvor selveste admiral van Opdam oprettede sit kvarter, da han i 1658 nåede København med den hollandske hjælpeflåde efter det store søslag* i Øresund. Karel van Mander døde 1670 i København og blev begravet fra Sct.Petri kirke.

Middentue, Hans

Får borgerskab i Helsingør i 1564. 1569 er han som udenlandsk borger nævning i en sag mod den hollandske tømrer Tønnes Jacobsen, der var "udkommen fra Riken Hollænders, smøgede sine bukser og sad sit behov. Da sagde han offentligt, så de alle hørte det, på sit sprog: Dat will ick de Dene hir im Helschenøer schencken tho ein Etzsen." Han blev dømt til at forlade byen med det første skib.
Hans Middentue var gift med en datter af Peter hollænder og Reignicke hollænders; hun blev efter sin mands død gift med Hans Isserlow*. Hans Middentue døde i 1575 og blev begravet fra Sct.Olai kirke.

Obbergen, Anthonis van

Født 1643 i Mechelen, Belgien. På flugt fra religionskrigene i sit hjemland kommer Obbergen o.1577 til Danmark for som murer at arbejde på opførelsen af Kronborg (22). Senere, da bygmester van Paeschen* i 1578 falder i kongelig unåde, udnævner Frederik II Obbergen til Kronborgs bygmester med 200 daler i årsløn, en "gemenlig" hofklædning og 1/2 daler i dagløn. Som bygmester har Obbergen i højere grad end nogen anden sat sit præg på slottets udseende med dets mange festlige detaljer i nederlandsk renæssancestil.I november 1585 tager han sin afsked som bygmester. For et ekstra honorar udbedrer han fyret på Kullen, hvorefter han rejser til Danzig, hvor han arbejder som stadsbygmester til sin død i 1611.
Obbergens navn optræder flere gange i Helsingørs tingbøger (9). 1580 køber Anthonii bygmester således jord af Hans guldsmed og Frederik Leyell. 1586 skøder Henrich Rotmand halvdelen af den jord, mester Annthonius købte af Frederik Leyell samt et stykke jord på Sanden mellem mester Hans' og Baldser tømmermands boder fra mester Anthonius og til Giert Fadder i Helsingborg.

1592 skøder Gert Fadder stenhugger i Helsingør og "Anthonius Obergag, nu til Dandsken (Danzig) boened", deres jord og grund vest op til byens stræde mellem Stengaden og stranden til velbyrdige Henrik Ramel (Christian IVs hovmester).
Da Obbergen i 1596 har brug for en fødselsattest, skriver han til sin ven Gert van Egen* i Helsingør, om at få en gammel landsmand, Johan Semendts, der har kendt Obbergen i dennes barndom, til at vidne om hans fødsel. 19.11.1596 står der i Tingbogen: "Johan Semendts vidnede og svor, at Anthonis van Opbergen var født i Mechelen af gode og ærlige ægtefolk, Daniel van Opbergen og hans hustru Clara. Desuden vidnede han, at han - så vidt J.S

erindrede - var døbt i året 1543 på en langfredag i St.Romboldts (Rimboldts) kirke i Mechelen. Han havde selv været Fadder og holdt ham til Fonten."

Paeschen, van Hans

Bygmester. Der kendes intet til hans oprindelse, men han er uden tvivl indvandret fra Nederlandene. I 1564 udnævnes han til kgl. bygmester og som sådan bliver det ham, der i 1574 forestår ombygningen af Krogen til renæssancepaladset, Kronborg (22). For sine fortjenester får han i 1576 overdraget en byggegrund i Helsingør og Borupgård i Snekkersten, hvor Hans Påskes Vej idag bærer hans navn

Hans van Paeschen går amok

I 1565 vil Hans van Paeschen besøge Hans Isserlow*, der bor Stengade 66 (5). Besøget udviklede sig ganske voldsomt. Om det var fordi Hans van Paeschen blot var hidsig eller om han var beruset ved vi ikke, men de efterfølgende forhør kender vi til gengæld i deres fulde ordlyd fra Helsingørs tingbog. De er gengivet i Allan Tønnesens artikel (AT II). Her et uddrag - i et noget moderniseret sprog - af Hans Isserlows tjenestepiges beretning:

"At mester Hans bygmester kom om aftenen til Hans Isserlous* dør og bankede på. Hans Isserlou ville selv gå til døren og lukke op, men pigen tog ham i armen, bad ham vente og sagde: "Lad mig lukke døren op". Da hun fik døren op sagde M: Hans bygmester: "Hvi tøver du så længe, før du vil lukke døren op?" Pigen svarede: "Mester Hans, låsen på døren er ond at få op, så jeg kunne ikke gøre det hurtigere." Hans Isserlow sagde: "M: Hans, giv eder tilfreds, døren er ikke god at få hastelig op". M: Hans bygmester svarede: "Taler du sådan til mig!" og med det samme søgte han ham med sin kniv. Da rykkede Hans Isserlow sig for ham så han faldt, og M: Hans bygmester holdt fast i ham. Da sagde pigen, at hun kastede sig oven på ham, og da huggede M: Hans bygmester hende i hovedet "ssaa ther gick etth stortt støcke bag aff hoffuedit"." Da pigen bliver adspurgt om, hvem der er skyld i hendes skade "Suarede hun mett ssammen lagde fiingre, suerrinndes wed gud och sijn wellferdt, att hun skyllder forskrevne Mester Hanns bygmester ther fore och ingen annden, huad helder hun leffuer eller døer.

Nogle dage senere afhøres Hans Isserlows stedsøn, "Jacob Pijtherssenn" om sagens forløb. Han forklarer, at han lå og sov, men blev vækket ved et voldsomt bulder. Han fortsætter: "Hans moder Reygnicke løb ud af stuen med et lys. Da løb han også ud. Da han kom ud, så han, at Mester Hans bygmester lå oven på Hanns Isserlow og havde ham fat i halsen. Så løb han straks ind i stuen og tog en kårde, kom ud med den igen og med samme kårde slog han to eller tre slag på Mester Hanns." Sagen må være afgjort i mindelighed, for tingbogen melder ikke om videre sagsbehandling.

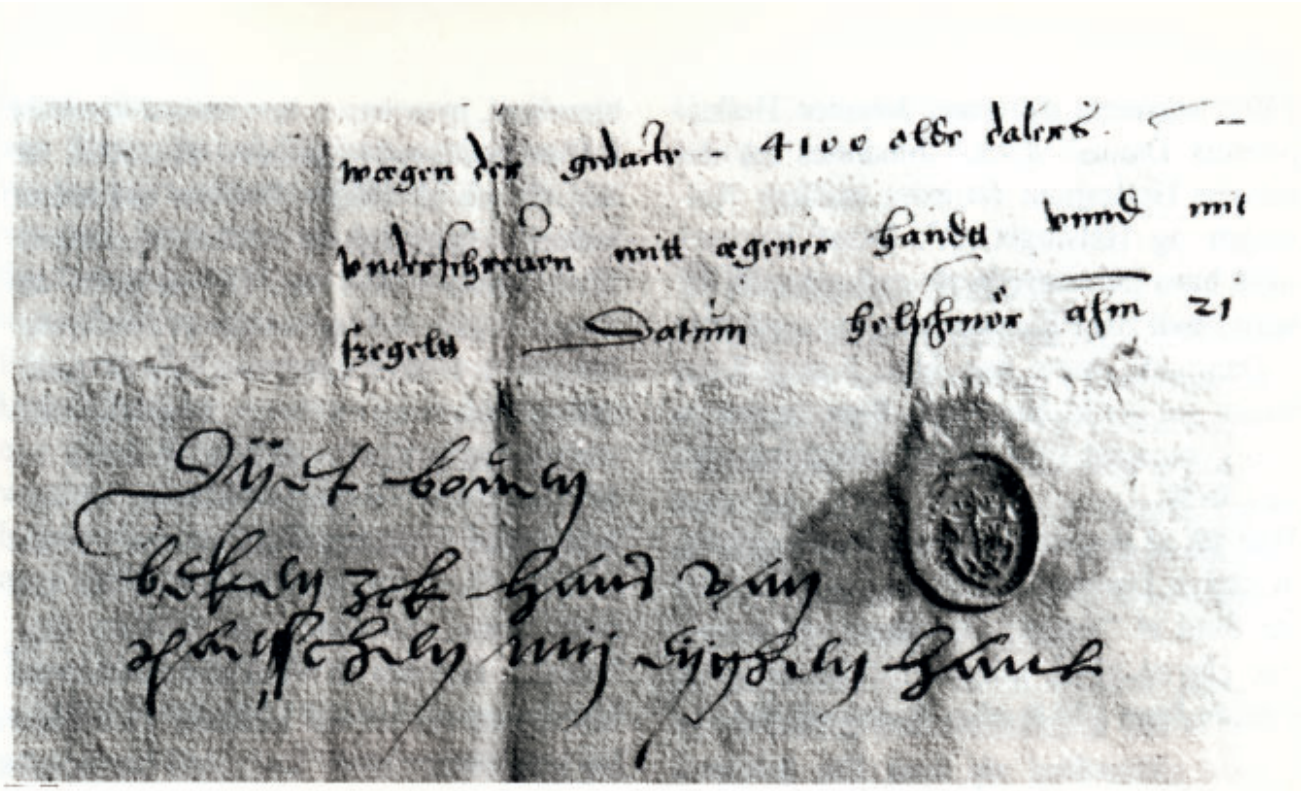

Hans van Paeschens segl og egenhændige kvittering for betaling for et arbejde på Krogen i 1575: "Diet bouen beken Ick Hans van Paeschen mij eijghen Hant". (AT II)

(Påske er en fordanskning af Paeschen). Han falder dog senere i kongelig unåde og i 1581 bliver han fængslet og hans ejendomme frataget ham. Året efter løslades han, men hans videre skæbne er ukendt. På et tidspunkt beboede Hans van Paeschen ejendommen, Stengade 66 (5), hvor tidligere Hans Isserlow* havde boet.

Pietersz, Isaac

Er anført i Helsingørs skatteregnskaber i årene 1569 til 1582, hvor han omtales som Isak Petersen kurvemager (9). Desuden fungerer han som Generalstaternes kommissær i Helsingør. Af skatteregnskaberne fremgår det også, at han har været ganske velhavende. I 1575 klager en række helsingoranske borgere over Isaac Pietersz og andre hollændere, fordi de byder dem urimelig handelsmæssig konkurrence. Da han i 1580erne forlader byen for at rejse tilbage til Holland, får han dog gode vidnesbyrd af sine medborgere.
Først nogle år senere, må det stå ham klart, at han ikke vender tilbage til Helsingør, for i 1594 står der i Tingbogen, at "Isaac Petersen af Amsterdam og hans to sønner, Peter Isaacssen og Hans Isaacssen (sælger) deres hus og grund i Helsingør vest for Henrik Ramels gård på søndersiden af Stengaden til Henrik Ramel."Isaac Pietersz var gift med Hedewig Backer fra Campen. Hun døde allerede i 1580erne. Han dør 1615. Børn: Pieter Isaacsz* og Johannes Pontanus*.

Pontanus, Johannes Isacius

Kgl.historiograf. Født i Helsingør i 1571 som søn af Isaac Pietersz*. Hans oprindelige navn var Hans Isaksen. Efter skolegang i hjembyen rejste han til Holland, hvor han studerede forskellige steder bl.a. på på universitetet i Leiden, hvor han i

1592 indskrev sig som "Joannes Hellespontius Danus" d.v.s. "Johannes fra det danske Hellespont (strædet mellem Helsingør og Helsingborg)". Deraf kommer også hans latiniserede navn. Studerede senere rundt om i Europa, men var også ofte i Danmark, hvor han bl.a. bistod Tyge Brahe og Arild Huitfeldt. Blev professor ved gymnasiet i Harderwijk, hvor han døde i 1639.
Han fik af den danske regering til opgave at skrive Danmarks historie på latin. Første bind af "Rerum Danicarum Historia", der går til 1448, udkom i 1631. Bind to udkom først 100 år efter Pontanus' død.

van Steenwinckel, Hans

Arkitekt, billedhugger og konstruktør af forsvarsanlæg. Født ca. 1545 i Antwerpen. Kom i 1578 til Helsingør for at arbejde på opførelsen af Kronborg. Ansat af van Obbergen*, der var på rejse i Nederlandene for at engagere kunstnere og håndværkere til byggeriet. Med Hans van Steenwinckel d.æ. blev der grundlagt et sandt nederlandsk-dansk dynasti af bygmestre, arkitekter, billedhuggere og malere.
Hans van Steenwinckel d.æ. nævnes også som Lundehaves (nu Marienlyst Slot) bygmester. Han var i flere år tilknyttet Tyge Brahe, der byggede Uranienborg og Stjerneborg på Hven. I 1583 bliver han udnævnt til kgl.bygmester og får som sådan i de kommende år en alsidig virksomhed over det meste af den danske konges riger. Dør 1601 i Halmstad under udbygning af fæstningsværkerne dér.

van Steenwinckel, Hans d.y.

Arkitekt og billedhugger. Født i København 1587 som søn af Hans van Steenwinckel d.æ. Ca. 1602 rejser han sammen med sin storebroder Lourens til faderens hjemland, hvor han i Amsterdam kommer i lære hos stadsbygmester Hendrick de Keyser, én af tidens førende skikkelser indenfor bygnings-og billedhuggerkunst. Efter hjemkomsten o. 1614 udfører han flere arbejder ved opførelsen af Frederiksborg Slot. I 1619 udnævnes han til generalbygmester og øverste tilsynsførende ved de kongelige bygninger. I årene fra 1631 står han for den omfattende genopbygning af Kronborg (22), der var brændt i 1629. Hans Steenwinckel d.y. var gift med Trine, en datter af Willum Hybenntz*. Han dør 1639 i København, hvor han begraves i Nicolai kirke. Bror til Morten van Steenwinckel*.

van Steenwinckel, Morten

Maler og arkitekt. Født 1595 i Varberg som søn af Hans van Steenwinckel d.æ.*. I Helsingør omfatter hans virksomhed ti loftsmalerier af antikke guder i dronningens gemak på Kronborg (22). Christian IV var utilfreds med prisen og krævede syns-og skønsforretning over arbejdet. Han dør i København 1646 og begraves i Nicolai kirke. Bror til Hans van Steenwinckel d.y.*.

van Steenwinckel, Oluf

Bygmester. Hans evt. relationer til ovennævnte Steenwinckel-slægt er ukendt. Han synes at have været en ret uomgængelig herre. I 1643 dræber han en vognmand under arbejde på Nykøbing slot og flere gange er han i strid med murerlaug og myndigheder. I august 1658 kommer han til Kronborg (22) for at forstærke fæstningsværkerne. Kort efter erobrer svenskerne slottet. Senere bliver van Steenwinckel indblandet i den såkaldte Kronborg-sammensværgelse, et forsøg på at generobre Kronborg. Planerne bliver imid-

lertid afslørede og svenskerne anklager van Steenwinckel for forræderi. Han bliver fængslet, torteret og den 18.7.1659 bliver han henrettet ved halshugning uden for Svingelport. Liget bliver parteret og lagt på stejler, der anbringes foran byens fire porte. Først over et år senere - da der igen er fred og svenskerne har forladt byen - bliver de makabre rester af van Steenwinckel taget ned og han får en anstændig begravelse fra Sct.Mariæ kirke. Har lagt navn til Stenvinkelsvej.

Trolle, Herluf

Rigsråd og admiral. Denne fremtrædende adelsmand blev født 1516. Lensmand på Krogen 1544-54. 1544 blev han gift med Birgitte Gøye. Ægteparret gav fornemme gaver - mesterlige repræsentanter for den nederlandske renæssancestil - til Sct.Olai kirke (4). Ægteparret er kendt for deres pædagogiske tanker, der resulterede i oprettelsen af kostskolen Herlufsholm. Det første udtryk for disse pædagogiske tanker finder vi dog i Helsingør, hvor de i 1555 donerede penge samt deres ejendom i Hestemøllestræde (3) til Helsingør Latinskole (jvfr. legattavlen* i Sct.Olai kirke*). Herluf Trolle døde 1565 af de sår han pådrog sig i søslaget ved Fehmern. Birgitte Gøye efterlevede ham til 1574. De ligger begravede i Herlufsholm kirke under en pragtsarkofag skabt hos Cornelis Floris* i Antwerpen.
Herluf Trolle har lagt navn til Herluf Trollesvej.

Willumsen, Jacob

1568 får Jacob Willumsen van Andorpen tilladelse til at bosætte sig i Helsingør, efter at han i nogen tid har været stadsbarber i Harlingen i Holland. Kort efter opstår en kollegial strid, idet mester Henrik bartskær klager over, at Jacob Willumsen har berøvet ham en patient ved at love helbredelse for en mindre betaling.
Et år senere må Jacob overfor Københavns biskop dokumentere, at han er lovformelig gift med sin hollandske kone, Ricken. Der er nemlig opstået tvivl om, hvorvidt hendes tidligere mand er død.
Jacob må have været en hidsig karl, for ikke mindre end tre gange idømmes han bøder for i vrede at have trukket kniv mod andre. I 1594 har han Hans von Andorf* som kautionist.
Ved Jacobs død må Ricken skifte med "sin husbonds datter, Nylle, Zacheus Lehusens hustru, der som arvepant får 2.146 daler" - altså et ganske velhavende bo. I boopgørelsen nævnes også en anden af byens nederlændere: "Anthonius van Obbergen* Bygmester thill dantzigk som M. Jacob haffr saugt god thill for Adrian Pawe".Jacob Willumsen bartskær dør 1597 i Helsingør og begraves fra Sct.Mariæ kirke (2).

Megen dramatik udspillede sig i dagene 6.-16. januar 1697. Henved 100 hollandske søfolk var gået ud på Øresund for at fiske, men isen brød op og søfolkene drev til søs. Bortset fra een, der druknede, blev alle søfolkene reddet velbeholdne i land ved Helsingborg. Her vises et samtidigt stik af begivenheden, og på stikket er anført følgende: A: Sjælland. B: Skåne. C: "De på isen stående matroser". D: "Opstukne frakker i stedet for sejl, hvormed de sejlede 6 mil på havet." E: "Lykkelig landing".

Anvendt litteratur:

Robert Egevang:
Det gamle Helsingør. (RE)
Martinus Galschiøt:
Helsingør omkring midten af forrige århundrede. (MG)
Knud Klem:
Helsingør. (KK)
Poul Korse:
Svenskerne på Kronborg. Helsingør Dagblad, 16/4 og 1/5 1985. (PK)
Kenno Pedersen:
Holland i Helsingør. Helsingør Dagblad, 26/6+3,10,24/7 1993. (KP)
Laurits Pedersen:
Helsingør i Sundtoldstiden I-II. (LP)
Allan Tønnesen:
Helsingørs udenlandske borgere og ind byggere ca. 1550-1600. (AT I)
-samme:
Hans van Paeschens grassatgang i Helsingør 1565. "Fra Frederiksborg Amt",1970. (AT II)
Vibeke Woldbye:
"Hollandske spor på Kronborg", (Folder, 1994). (VW)
Helsingør Domkirke, S.Olai kirke. Særtryk af Danmarks kirker, 1966. (DK I)
Helsingør S.Mariæ kirke. do do (DK II)
Dansk Biografisk Leksikon I-XVI, 1979-84

Bykort over Helsingør

1 Karmeliterklosteret (omtales s. 7).
2 Sct. Mariæ Kirke (omtales s. 8-11).
3 Karmeliterhuset (omtales s. 11).
4 Sct. Olai Kirke (omtales s. 12-14).
5 Stengade 66 (omtales s. 14).
6 Helsingør Rådhus (omtales s. 14-15).
7 Stengade 76 (omtales s. 15-16).
8 Stengade 79 (omtales s. 16).
9 »Lille Amsterdam« (omtales s. 17).
10 Strandgade 95 (omtales s. 18).
11 Strandgade 93 (omtales s. 18-19).
12 Helsingør Station (omtales s. 19-20).
13 Strandgade 85 (omtales s. 20).
14 Strandgade 81-83 (omtales s. 20).
15 Strandgade 73 (omtales s. 20-21).
16 Bramstræde (omtales s. 21).
17 Strandgade 55 (omtales s. 21-22).
18 Strandgade 53 (omtales s. 22).
19 Bjergegade 7 (omtales s. 22-23).
20 Axeltorv (omtales s. 23)
21 Kampergade (omtales s. 23-24)
22 Kronborg (omtales s. 24-26)

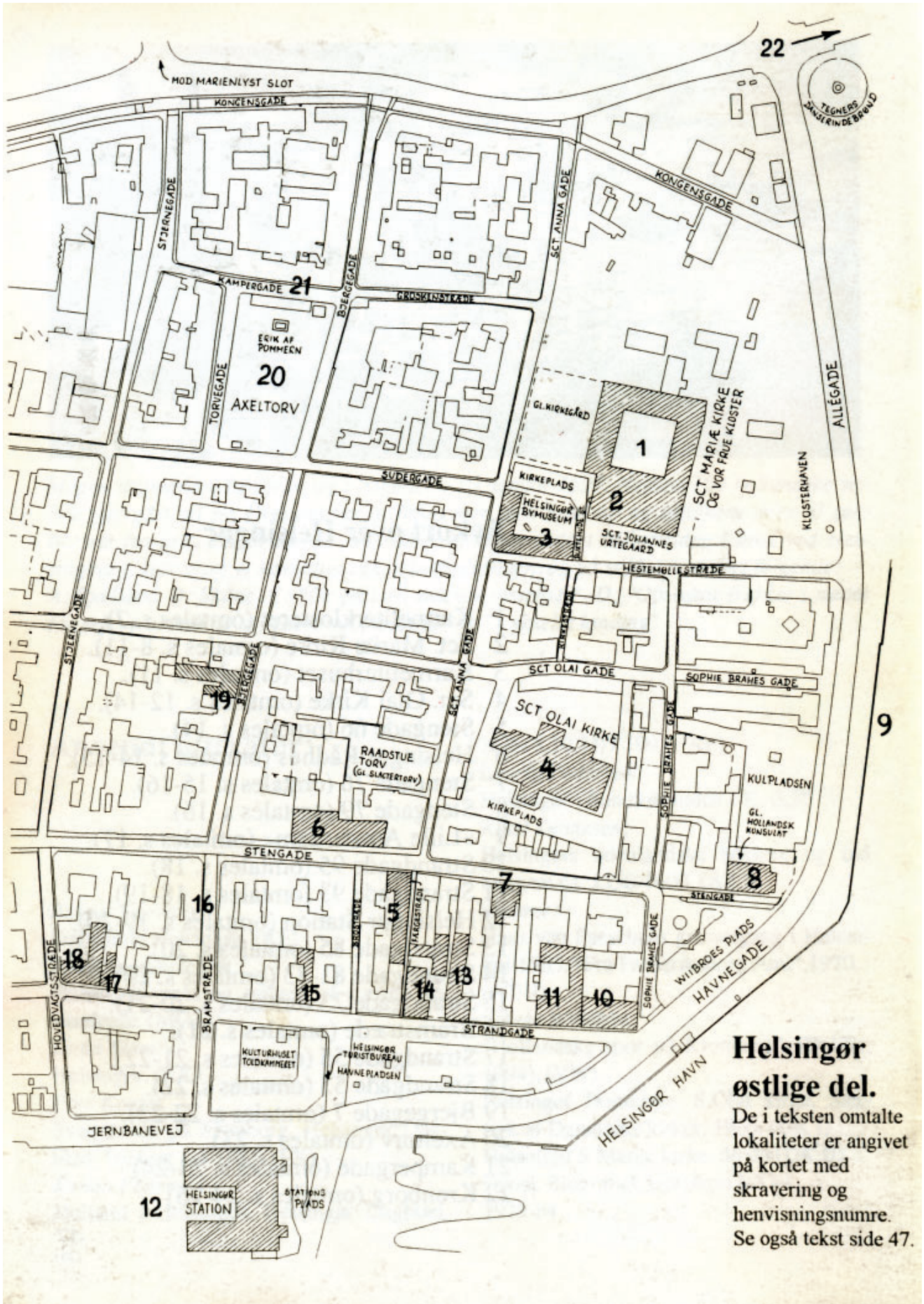

Helsingør østlige del.

De i teksten omtalte lokaliteter er angivet på kortet med skravering og henvisningsnumre. Se også tekst side 47.